

СТРАТЕГІЯ
спільної промоції та збереження культурно-історичної
спадщини Закарпатської області України і
Люблінського воєводства Республіки Польща
на 2020 – 2025 роки

Ужгород – 2020

1. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Відповідно до положень:

Європейської рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, підписаної 21 травня 1980 року у м. Мадрид;

Договору між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружбу та співробітництво, підписаного 18 травня 1992 року у м. Варшава;

Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво, підписаної 24 травня 1993 року у м. Київ;

враховуючи запровадження багатостороннього виміру політичного та експертного діалогу в рамках зовнішньополітичної ініціативи Європейського Союзу «Східного партнерства», а також наміри Європейського Союзу щодо продовження Європейської політики сусідства у новому періоді 2021-2027 років,

актуальним для прикордонних територій України та Республіки Польща є створення спільних рамок довгострокового міжрегіонального співробітництва, яке на сьогодні розвивається на кількох рівнях: співпраця між громадами і органами місцевого самоврядування, співпраця на рівні регіональних місцевих органів виконавчої влади.

Підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС стало наочним виявленням прагнення країни бути частиною європейської спільноти через політичну асоціацію та економічну інтеграцію на основі спільних цінностей, якими є верховенство права та дотримання прав і свобод людини.

Стратегічне бачення сталого розвитку України та Республіки Польща викладено у таких документах: резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 щодо проголошених глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року, Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, Україна 2030: доктрина збалансованого розвитку, Стратегія розвитку туризму та курортів України на період до 2026 року, Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021-2027 роки, Довгострокова стратегія розвитку української культури – стратегія реформ та ін., Довгострокова Національна Стратегія сталого розвитку Польщі до 2030 року, Національна концепція просторового розвитку Польщі до 2030 року.

Перспективними напрямками співпраці регіонів України та Польщі є взаємодія в рамках міжнародних організацій та інституцій, зокрема, Конгресі місцевих та регіональних влад Європи, Вишеградської групи, Веймарського трикутника, ЦЄІ, а також ОЧЕС і ГУАМ.

2. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА

2.1. Інституційне забезпечення

Європейський союз надає Україні підтримку за різними програмами і з використанням різних механізмів, які включають технічну допомогу, бюджетну підтримку, макрофінансову допомогу, фінансування інфраструктурних проектів.

Напрямки підтримки України ЄС переважно відображають окремі розділи Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також відповідають пріоритетам, визначеним у Європейській політиці сусідства.

Транскордонне співробітництво на зовнішніх кордонах ЄС є ключовим пріоритетом для Європейської політики сусідства – політики Європейського Союзу, що має на меті створити на південь і схід від нових кордонів розширеного Європейського Союзу зону стабільності миру і добробуту шляхом налагодження тісних довготривалих відносин з сусідніми країнами, спрямовану на те, щоб не припустити виникнення нової лінії розподілу між розширеним ЄС та його сусідами, і надати їм можливість брати участь в різних видах діяльності союзу шляхом тіснішої політичної, економічної, культурної співпраці та взаємодії в галузі безпеки.

У цьому контексті слід зазначити, що особливого значення для українсько-польського прикордонного та міжрегіонального співробітництва має підтримка в рамках програми прикордонного співробітництва „Польща – Білорусь – Україна” Європейського інструменту сусідства 2014 – 2020 рр. З аналізу цієї програми, проведеного в рамках підготовки Стратегії, випливає, що для розвитку співробітництва Закарпатської області та регіонів Польщі існують широкі можливості і вони використовуються неповністю. Зокрема, за результатами трьох конкурсів зазначеної програми за участі організацій Закарпатської області та Підкарпатського воєводства реалізується 14 проєктів і лише один мікропроєкт – за участі організації Люблінського воєводства.

На сьогодні, Україна має найрозвинутішу мережу міжрегіональної співпраці саме з Республікою Польща. Практично всі області України та воєводства Польщі уклали угоди про міжрегіональне співробітництво. Усі 16 воєводств Польщі мають партнера в Україні на рівні області. Найбільше українських партнерів мають Підкарпатське, Люблінське, Лодзьке, Сілезьке та Мазовецьке воєводства. З українського боку найбільше польських партнерів мають Львівська, Одеська, Івано-Франківська, Вінницька та Волинська області.

Інституційно транскордонне співробітництво реалізується такими структурами: Українсько-Польська Міжурядова Координаційна Рада з питань міжрегіонального співробітництва, Карпатський єврорегіон, який функціонує на основі Декларації про співпрацю спільнот, які мешкають на території Карпатського регіону, а також на основі статуту Міжрегіональної Асоціації «Карпатський єврорегіон», що були підписані 14 лютого 1993 р. в м. Дебрецені (Угорщина) міністрами закордонних справ України, Польщі та Угорщини.

Україна для Польщі є важливим партнером у галузі політичного, економічного та безпекового співробітництва. Вона має міцні соціальні, історичні та культурні зв'язки з Польщею. До Другої світової війни частина сьогоденної України була частиною Другої Польської Республіки. На її території живе велика польська меншина. Також є об'єкти польської культурної спадщини. В останні роки Україна поглибила співпрацю з Європейським Союзом – вона підписала Угоду про асоціацію та отримала безвізовий режим. Після Революції гідності Уряд вжив низку дій з реформування держави. Польща

підтримує Україну в цих зусиллях, підтримуючи прагнення щодо інтеграції з ЄС та обмін власним досвідом політичної трансформації після краху комуністичної системи. Ситуація в Україні безпосередньо впливає на ситуацію в Польщі – відносно низький рівень економічного розвитку в країні призвів до зростання економічної міграції до Польщі за останні роки.

В регіонах України забезпечення реалізації державної євроінтеграційної політики, сприяння розвитку міжнародного та транскордонного співробітництва здійснюють місцеві органи виконавчої влади. Місцеві державні адміністрації для реалізації повноважень щодо сприяння розвитку міжнародного співробітництва в різних галузях суспільного життя та сприяння зовнішньоекономічним зв'язкам підприємств, установ та організацій, розташованих на її території, утворюють структурні підрозділи з відповідними повноваженнями.

Місцева влада підтримує заходи з поглиблення співробітництва між країнами Карпатського регіону шляхом укладення міжрегіональних угод про співпрацю з прикордонними областями сусідніх країн, проведення днів добросусідства, спільної виставково-ярмаркової діяльності, організації туристично-промоційних акцій, а також реалізації суб'єктами транскордонного співробітництва проектів в рамках програм Європейського інструменту сусідства. Станом на сьогодні укладено 27 документів міжнародного характеру (угоди, протоколи намірів, меморандуми про співпрацю), згідно з якими здійснюється міжрегіональне співробітництво у торговельно-економічній, науково-технічній сферах, в галузі освіти, а також у сфері розвитку культури і туризму. Разом з тим, між Закарпатською областю та регіонами Республіки Польща підписано тільки два фактично діючих документи: Угоду між Закарпатською обласною державною адміністрацією України та Підкарпатським воєводством Республіки Польща про транскордонне співробітництво від 21 червня 2002 року; Лист про наміри між Закарпатською обласною державною адміністрацією та Підкарпатським воєводством Республіки Польща від 14 вересня 2018 року. Протокол намірів щодо спільної транскордонної стратегії міжрегіонального співробітництва між Волинською, Закарпатською, Львівською областями України та Люблінським і Підкарпатськими воєводствами Республіки Польща від 6 жовтня 2005 року втратив свою чинність.

В той же час з метою врахування інтересів громади, особливо в світлі децентралізації та передачі повноважень на місця, органи самоврядування активно користуються таким інструментом транскордонного співробітництва як встановлення побратимських (партнерських) зв'язків з громадами сусідніх країн – членів ЄС. На сьогодні у Закарпатській області укладено понад 300 таких угод на різних рівнях влади – від сільських, районних рад до місцевих адміністрацій.

З метою побудови тісних партнерських відносин, пропагування відкритого і приязного кордону між Європейський Союзом і Україною Закарпатська область у 2018 році відновила традицію проведення Днів добросусідства на українсько-польському кордоні, які до того часу не проводились вже понад 15 років. Ці заходи символізують єднання та братерство, сприяють розвитку транскордонної

співпраці та євроінтеграції, а їх результатом є підписання Програм спільних дій Закарпатської області з Підкарпатським воєводством Республіки Польща.

У прикордонних місцевостях Люблінського воєводства щорічні Дні добросусідства організуються спільно з Волинською областю. На українсько-польському кордоні у місцевостях Збереже-Адамчуки один раз на рік на кілька днів прокладається понтонний міст через р. Буг та за спрощеною процедурою можливим є вільний перехід в обох напрямках жителям прикордонного регіону України та Польщі. Ці заходи підкреслюють важливість підтримання народних традицій, які зміцнюють добросусідські українсько-польські відносини, розвивають культурні, економічні, туристичні сфери сусідніх регіонів тощо.

Таким чином, зміцнення різнорівневої співпраці між сусідами є важливим чинником, який запобігає появі нових ліній поділу в Європі. Разом з тим, стримуючим фактором гармонійного розвитку та налагодження взаємовигідного соціально-економічного співробітництва є існуючі розбіжності у компетенціях регіональних органів влади України та Польщі.

Аналізуючи сучасний стан міжрегіональних відносин, можна стверджувати, що вони мають достатньо високий ступінь інституційного забезпечення із широким залученням неурядових організацій. Основними формами транскордонної співпраці на міжрегіональному рівні є реалізація спільних програм, концепцій і стратегій, підвищення комунікації і налагодження зв'язків між представниками органів регіональної влади, неприбутковими організаціями, бізнесом, громадами, спільні культурні заходи та ін.

Діючі двосторонні інституційні механізми:

Консультаційний комітет президентів України та Республіки Польща

Дорадчий орган глав держав створено 12 січня 1993 р. Серед основних завдань Комітету – сприяння реалізації домовленостей, досягнутих президентами обох країн для поглиблення дружніх відносин між Україною і Республікою Польща; узгодження модальностей взаємодії країн з двостороннього та міжнародного порядку денного.

Міжпарламентська асамблея Верховної Ради України, Сейму і Сенату Республіки Польща, Сеймасу Литовської Республіки

Міжпарламентська Асамблея створена у 2005 р. Установче засідання Асамблеї відбулося 16 червня 2008 р. (м. Київ). У рамках Асамблеї діють комітети з питань: європейської та євроатлантичної інтеграції України; економічного, регіонального та місцевого співробітництва; гуманітарного та культурного співробітництва.

Парламентська Асамблея України і Республіки Польща

Парламентська асамблея створена у 2003 р. У рамках Асамблеї діють робочі групи з питань: європейської інтеграції; транскордонного співробітництва; реформування органів місцевого самоврядування.

Міжурядова комісія з питань економічного співробітництва

До вступу Польщі в ЄС у 2004 р. діяла Українсько-польська Змішана Комісія з питань торгівлі та економічного співробітництва, створена на основі міжурядової Угоди про торгівлю і економічне співробітництво (жовтень 1991 р.).

Усього було проведено 7 спільних засідань Комісії. Після вступу Республіки Польща до ЄС дія Угоди про торгівлю і економічне співробітництво між Україною та Республікою Польща втратила чинність, тому проведення спільних засідань Комісії у 2004-2005 рр. було неможливим. Нова Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво, укладена 04.03.2005 р. у м. Київ, (ратифікована Верховною Радою України – 15 березня 2006 р., набула чинності – 04 травня 2006 р.) створила умови для початку діяльності Міжурядової Комісії з питань економічного співробітництва. I (установче) засідання Комісії відбулося 13–14 листопада 2006 р. (м. Київ).

До складу Комісії входять робочі групи з питань: торгівлі і інвестицій; співробітництва у паливно-енергетичному секторі; співпраці у сфері туризму; транспорту; фінансових ринків; з ветеринарних питань; геопросторової інформації; використання космічного простору; співробітництва у галузі сільського господарства. У рамках МКЕС діє Українсько-польська Підкомісія з питань співробітництва оборонних галузей промисловості.

Міжурядова координаційна рада з питань міжрегіонального співробітництва

Створена у 1995 р. До основних завдань належить: розвиток міжрегіонального і транскордонного співробітництва між країнами, розбудова інфраструктури українсько-польської ділянки державного кордону, облаштування (просторове планування) прикордонних регіонів. У рамках МКРМС діють Комісії з питань: просторового планування – просторове облаштування прикордонних регіонів; пунктів пропуску та прикордонної інфраструктури; транскордонного співробітництва; запобігання та протидії правопорушенням під час перетинання українсько-польського державного кордону; рятування та захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій.

Міжурядова українсько-польська Комісія у справах охорони і повернення втрачених та незаконно переміщених культурних цінностей під час II Світової війни

25 червня 1996 р. у м. Варшава укладено Угоду між Урядом України та Урядом РП про співробітництво з питань охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей (дата набуття чинності – 25 червня 1996 р.). Відповідно до положень згаданої Угоди було створено Міжурядову українсько-польську Комісію у справах охорони і повернення втрачених та незаконно переміщених культурних цінностей під час II Світової війни.

Завдання Комісії – пошук, ідентифікація культурних цінностей, підготовка висновків щодо їх повернення. Відповідальність за виконання Угоди в Україні покладено на Національну комісію з питань повернення в Україну культурних цінностей при КМУ, в Республіці Польща – на уповноваженого уряду з питань польської культурної спадщини за кордоном. У 1997 р. у складі комісії було створено експертні групи з питань: історичних архівів; бібліотечних фондів;

культурних пам'яток; фондів Національного закладу ім. Оссолінських (Оссолінеум).

Рада МЗС України та МЗС Республіки Польща

Раду створено у грудні 2008 року. Робота зазначеного двостороннього механізму спрямована на підведення підсумків українсько-польського співробітництва протягом поточного року та визначення пріоритетів взаємодії на наступний рік, узгодження модальностей взаємодії сторін з питань двостороннього та міжнародного порядку денного.

Люблінський трикутник

28 липня 2020 р. у м. Люблін відбулася зустріч глав зовнішньополітичних відомств України, Польщі та Литви, в ході якої було прийнято рішення про створення нової платформи політичної, економічної, соціальної взаємодії України, Республіки Польща та Литовської Республіки – «Люблінський трикутник». За результатами зустрічі було ухвалено Спільну заяву.

Серед основних завдань згаданого формату співпраці – поглиблення взаємодії країн у контексті безпекової ситуації в регіоні внаслідок агресії РФ проти України. Передбачається, що модальності взаємодії країн координуватимуться також з НАТО, ЄС, ООН, РЄ, ОБСЄ. Важливим аспектом буде захист міжнародного права та дотримання його норм усіма суб'єктами, відновлення територіальної цілісності України у міжнародно визнаних кордонах; підтримка курсу України на вступ до ЄС і НАТО; поживлення торговельно-економічної, інвестиційної, військово-технічної, освітньої та культурно-гуманітарної складових українсько-польсько-литовської співпраці; розвиток співпраці у рамках реалізації регіональних проєктів та ініціатив. 17 вересня 2020 р. відбулася зустріч співкоординаторів на рівні заступників глав зовнішньополітичних відомств трьох країн (у форматі відеоконференції).

Українсько-польська Рада обміну молоді

9 вересня 2015 р. у м. Варшава укладено Договір між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про створення Українсько-польської Ради обміну молоді (дата набуття чинності – 29 грудня 2015 р.).

Українсько-польський Форум істориків

Форум створено у травні 2015 р. Мета – продовження українсько-польського діалогу з питань історичного минулого.

Спільна консультативна комісія Міністерства освіти і науки України та Міністерства національної освіти Республіки Польща з питань освіти представників української національної меншини в Польщі та польської національної меншини в Україні

Питання українсько-польської співпраці у сфері охорони місць пам'яті регулюється Угодою між Урядом України та Урядом Республіки Польща про збереження місць пам'яті і поховання жертв війни та політичних репресій, укладеної у м. Варшава 24 березня 1994 р. (дата набуття чинності – 29 серпня 1994 р.). Відповідальні за реалізацію Угоди: з українського боку – Державна міжвідомча комісія у справах увічнення пам'яті учасників АТО, жертв війни та

політичних репресій, з польського боку – Міністерство культури і національної спадщини Республіки Польща, Інститут національної пам'яті.

2.2. Суспільний розвиток

Українські та польські регіони, зокрема, Закарпатська область та Люблінське воєводство повинні ефективно набувати форм стабільного, функціонального і привабливого для населення європейського простору. Інвестиції у людський капітал є одним із механізмів досягнення соціальної та економічної єдності, задля чого необхідно повніше і більш ефективно використовувати людські ресурси та створювати умови для їх розвитку. Існуюча різниця у потенціалі в українсько-польському прикордонні робить можливим ефективніше використання людських ресурсів.

Перевагою Закарпатської області та Люблінського воєводства є багатство культури, обрядів, традицій та звичаїв, національної та культурної неповторності, що зумовлює необхідність збереження культурної та історичної спадщини, промоції місцевих традицій, а також надання підтримки розвитку культурного туризму.

Чисельність наявного населення Закарпатської області станом на 1 січня 2019 р. становить 1 256 800 осіб.

Згідно з Всеукраїнським переписом населення 2001 року в Закарпатській області проживає 518 поляків – це вихідці із регіонів, де компактно проживають українські поляки (Волинь, Львівщина, Житомирщина, Івано-Франківщина та ін.). У переважній більшості це освітяни та лікарі.

Починаючи з 1995 року на Закарпатті діє Товариство польської культури Закарпаття ім. Гневи Волосевич. Товариство активно співпрацює з Федерацією польських організацій в Україні (м. Львів, м. Київ) та „Вспольнотою Польскою” (польська організація, яка опікується закордонними поляками). Товариством проводяться культурно-освітні та інші заходи. Зокрема, і дні польської культури на Закарпатті, діяльність медичної секції „Коло лікарське”, організація відпочинку дітей з польських родин Закарпаття в Польщі, направлення юнаків та дівчат на навчання у виші Польщі. У 2019 році товариству виповнилося 24 роки від дня заснування.

За ініціативою членів товариства 23 жовтня 1999 року на базі Ужгородської ЗОШ № 5 відкрито суботньо-недільну польську школу. 26 квітня 2003 року школі присвоєно ім'я відомого польського гуманіста-філософа Юзефа Тішнера. У школі вивчають польську мову та літературу, географію, історію Польщі, а також музику та співи. Товариством традиційно щороку проводяться обміни групами учнівської, студентської молоді, функціонує бібліотека польської літератури із загальним книжковим фондом понад 6 тисяч книжок. З 2012 року учні Ужгородської ЗОШ №5 вивчають польську мову як другу іноземну.

Закарпаття сьогодні – це область, що має не тільки хороший економічний та природно-ресурсний потенціал. Це край, який дав Україні чимало чудових вчених, талановитих художників, майстрів сцени. Область традиційно

вважається базовою в організації та проведенні багатьох міжнародних і всеукраїнських наукових, мистецьких форумів.

В області дружно проживають представники понад 100 національностей та народностей, які цінують і розвивають самобутність культур, релігій, традицій, звичаїв та обрядів. Населення має широкий доступ до державних, приватних, комерційних, зарубіжних джерел масової інформації. Зовнішньоекономічні зв'язки, демократизація суспільства сприяють поглибленню його інтеграції до міжнародної спільноти.

В області створюються всі умови для рівного доступу та надання якісних освітніх послуг дітям незалежно від місця їх проживання. Для задоволення освітніх потреб функціонує мережа загальноосвітніх навчальних закладів з врахуванням інтересів та духовних потреб представників національних меншин, яка приведена у відповідність до національного складу населення і постійно вдосконалюється. В цілому функціонує 669 загальноосвітніх навчальних закладів, 4 державні вузи III–IV рівнів акредитації. Зокрема, в ДВНЗ «Ужгородський національний університет» підготовка фахівців ведеться за 22 галузями знань, 33 напрямками та 42 спеціальностями на 98 кафедрах та 21 факультетах (навчально-наукових інститутів).

Люблінське воєводство, як і Закарпаття, характеризується невеликою чисельністю населення та площею території, яку воно займає по відношенню до інших регіонів своєї країни. Так, чисельність населення Люблінського воєводства за статистичними даними 2014 року складає 2 151 836 осіб.

Українці у Польщі – автохтонне (корінне) населення, яке до проведення переселень 1944-1945 років та операції “Вісла” (1947 рік), переважно, компактно проживало на південно-східних теренах Польщі. Згідно з останнім загальним переписом населення, проведеним у 2011 р. в Республіці Польща, кількість автохтонних українців налічує понад 49 тис. осіб. Лемками визнали себе 10 тис. осіб. Переважна більшість етнічних українців проживає у північних і західних регіонах країни. У Люблінському воєводстві з центром у м. Люблін проживає 389 осіб.

Серед організацій української меншини у Люблінському воєводстві слід виділити наступні:

„Об’єднання українців у Польщі”, організаційна структура якого наступна: 10 регіональних відділів, що згуртовують близько дев’яносто місцевих гуртків; 7 самостійних гуртків (Катовиці, Люблін, Вроцлав, Краків, Гданськ, Ряшів, Лодзь); організації-прихильники: Об’єднання лемків, Союз українок, Союз української незалежної молоді, Спілка українців-політв’язнів сталінського періоду, організація молоді „Пласт”, Українське вчительське товариство, Клуб юристів. Роботою організації керує Головна управа у складі 7 осіб, органом, що приймає постанови, Головна рада, у складі 39 осіб. Об’єднання нараховує всього близько 7 тис. членів.

„Українське товариство” – громадська організація, що гуртує українців Любліна, Холма та інших місцевостей Люблінського воєводства. Організація була заснована 14 березня 1999 року як Товариство догляду за могилами

українських вояків у Любліні. У 2003-2005 роках Товариство стало виконувати роль громадсько-культурної організації частини української громади Любліна, ставало організатором численних заходів. Саме з цим була пов'язана формальна зміна характеру організації та її назви на „Українське товариство в Любліні” в травні 2006 року. Першим великим культурним заходом, проведеним під новою назвою, став Фестиваль української культури „Підляська мозаїка” у червні 2006 року. Водночас Товариство поширило свою діяльність на Холм та інші місцевості Холмщини. Звершенням цього процесу стала чергова зміна назви організації на „Українське товариство” влітку 2009 року, а також зміна її характеру – з місцевого (люблінського) на регіональний. Внесено також відповідні зміни до Статуту, які створили можливість відкривати відділи Товариства. Перші відділи Товариства – в Холмі та Любліні – створено в жовтні 2009 року. На початку 2013 р. Головна управа Товариства прийняла рішення про створення нових структур Товариства: Молодіжної секції та Освітньої комісії, які розвиватимуть відповідні сфери життя української громади.

Люблінське воєводство володіє багатою мережею шкіл та навчальних осередків усіх рівнів. У Любліні знаходиться п'ять державних вищих навчальних закладів: Університет ім. Марії Кюрі-Скłodовської, Люблінський католицький університет ім. Івана Павла II, Люблінський політехнічний університет, Медичний університет та Природничий університет. В столиці регіону функціонує також багато приватних навчальних закладів.

Разом з тим необхідно створювати та зміцнювати науково-освітній потенціал із врахуванням перспектив українсько-польської співпраці, що призведе до покращення взаєморозуміння та довіри між громадами.

Спільною проблемою для обох регіонів є високий рівень безробіття, що спричинений погіршенням економічної кон'юнктури, занепадом великих підприємств та кризової ситуації в цілому. Механізми боротьби з безробіттям можуть стати ефективнішими, якщо взаємно використовувати набутий досвід у цій сфері та вживати скоординованих заходів у цьому напрямку з врахуванням потреб ринків праці у обох регіонах.

Особливу увагу також слід звернути на безпеку громадян, у тому числі в галузі охорони здоров'я, під час катастроф, стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій у прикордонних регіонах; визначити напрямки спільних дій з метою боротьби з усіма проявами злочинності.

2.3. Економічний потенціал

Переваги прикордонних регіонів України та Республіки Польща полягають у розташуванні на перетині транс'європейських і євразійських сировинних та енергетичних, виробничих і торгових шляхів. У рамках розвитку концепції спільного транзитного простору Закарпатська область та Люблінське воєводство повинні використати потенціал геостратегічних переваг через визначення спільних взаємно цікавих сфер співпраці та їх подальшої гармонізації, розроблення спільних інвестиційних проєктів. При цьому істотне значення має розвиток транспортно-логістичної інфраструктури, адаптованої до

потреб регіональних та транскордонних мереж сполучення, котра могла б відповідати вимогам щодо охорони навколишнього середовища.

Розвиток досліджуваних нами територій повинен спиратись на існуючий ендегенний потенціал. Значні природні та культурні цінності по обидва боки кордону при відносно невисокому рівні забруднення навколишнього середовища, сприяють здійсненню заходів, спрямованих на розвитку туризму і рекреації. Водночас реалізація такої мети вимагає створення спільної концепції управління прикордонними українсько-польськими територіями та реалізації заходів, спрямованих на покращення стану природного середовища.

У Люблінському воєводстві існують дуже сприятливі умови для виробництва сільськогосподарської продукції. Тут зустрічаються ґрунти дуже хорошої якості, утворені чорноземи, ґрунти Luvisols, бурі ґрунти та родючі ґрунти АСа-Са-Р. Люблін є важливим виробником зернових, особливо пшениці, вівса та ячменю, а також картоплі, цукрових буряків, овочів, хмелю, тютюну та коноплі. Регіон є також важливим виробником молока, меду та лікувальних трав. Люблінське воєводство є провідним польським виробником ягід, особливо малини. Тут також добре розвинута годівля худоби та коней (відома стайня коней у Янові Подляскім). Основним промисловими осередками є: Люблін, Сьвидник, Пулави, Холм, Красниств, Замость, Білгорай, Бяла Подляска та Красьник. Серед найбільш розвинутих галузей промисловості у регіоні вирізняються: харчова промисловість, хімічна промисловість, виробництво транспортних засобів, машин та приладів, видобуток кам'яного вугілля.

В економіці Закарпатської області чільне місце займають такі види господарської діяльності, як заготівля та переробка деревини, виробництво харчових продуктів та напоїв, машинобудування, санаторно-курортне обслуговування та туризм, сільськогосподарське виробництво. Підприємства області здійснюють зовнішньоекономічні зв'язки із суб'єктами понад ста країн світу. У регіоні успішно працюють підприємства, створені за рахунок інвестування коштів відомих світових фірм. Функціонує широка мережа банків та їх філій, торгова палата, інші установи ринкової інфраструктури.

В області основний природньо-рекреаційний і курортний потенціал – мінеральні і термальні води. На території Закарпаття налічується 33 родовища мінеральних вод, з них розробляється 24 родовища, що становить 8,2% від загальної кількості родовищ мінеральної води по Україні. Розлив мінеральної води в різних обсягах здійснюється підприємствами таких районів, як Берегівський, Виноградівський, Міжгірський, Свалявський, Ужгородський та Хустський.

Як бачимо за спеціалізацією галузей економіки та сировинною базою Люблінське воєводство та Закарпатська область мають багато спільного. Виходячи з цього можна стверджувати, що пріоритети для розвитку обох регіонів однакові, з єдиною відмінністю в тому, що Закарпаттю слід переймати досвід Люблінщини у поступальному соціально-економічному розвитку з орієнтацією на європейські цінності та європейський ринок.

Разом з тим, звернемо увагу на недолік міжрегіональної економічної співпраці – недостатній рівень використання інституцій, діяльність яких зорієнтована на підтримку та просування ініціатив, проектів, зорієнтованих як на ринок партнера, так і тих, які спільно реалізуються на третіх ринках. Також, не в повній мірі використовуються можливості співпраці, які з'являються у результаті розвитку специфічних для наших регіонів, галузей промисловості та сфери послуг. В основному це стосується передачі досвіду і технологій на користь зміцнення інноваційної сфери економіки.

В той же час зміцнення ролі туризму, як однієї з галузей економіки, може бути реалізовано тільки після інвестування необхідних коштів, зокрема, у розвиток туристичної інфраструктури та вжиття промоційних заходів з метою поширення інформації і реклами.

2.4. Територія та природне середовище

Українсько-польський державний кордон розділяє історично сформовану соціально-економічну структуру територій і є протягом багатьох років практично неперехідним бар'єром для їх розвитку. Кордон призвів до зміни існуючих соціально-економічних зв'язків і контактів, а також до створення нових структур.

Люблінське воєводство, загальною площею 25 122 км² є третім за величиною воєводством у Польщі. Воно знаходиться в центральній-східній частині країни і одночасно є східним кордоном Європейського Союзу. Воно межує також з Білорусією. В межах адміністративного поділу Польщі Люблінське воєводство межує з Мазовецьким, Підляським, Підкарпатським та Свентокшиським воєводствами. Столицею та головним офісом воєводського управління є місто Люблін. Територія воєводства поділена на 4 повіти на правах міста та 20 повітів на правах повітів і 213 гмін.

На території Люблінського воєводства функціонує 6 транспортних, 4 залізничні та 1 повітряний прикордонний перехід міжнародного значення, якими від імені воєводи управляє Люблінське управління з обслуговування прикордонних переходів у Холмі.

Повітряний прикордонний перехід знаходиться у Сьвиднику. На кордоні з Білорусією розташовані такі переходи: транспортні – в Кукуриках, Тересполі і Славатичах; залізничний – в Тересполі.

На кордоні з Україною знаходяться такі пункти пропуску: транспортні - в Дорогуську, Гребеннім, Зосині; залізничні - в Дорогуську, Грубешеві, Гребеннім.

Закарпатська область розташована на крайньому південному заході України і є географічним центром Європи. Має різноманітний рельєф та кліматичні умови. Її територія з півночі захищена Карпатським хребтом, з північного заходу – Татрами, з півдня – західними Румунськими горами і Мараморошським масивом. Територія області становить 12,8 тис. км², що складає 2,1% території України. Обласний центр – м. Ужгород. Територія області поділена на 24 адміністративно-територіальні одиниці, у тому числі 18 районів та 5 міст обласного значення. Від інших регіонів країни область відділяють

Яблонецький, Вишківський, Ужоцький, Верецький та Воловецький перевали висотою над рівнем моря від 931 до 1614 метрів. Територією області проходять 2 автодороги державного значення, зокрема, магістральна Київ–Чоп довжиною 132,9 км і регіональна Мукачєво–Рогатин довжиною 207,5 км та міжнародний транспортний коридор №5 (Критський)–Ліссабон–Трієста–Любляна–Будапешт–Київ–Волгоград.

На північному сході, сході і південному сході область межує з Львівською та Івано-Франківською областями. На північному заході, заході і півдні кордони області співпадають з державним кордоном України загальною протяжністю 467,3 км, у т.ч. із Словацькою Республікою – 97,6 км, відкрито 5 пунктів пропуску; із Угорською Республікою – 133,1 км, відкрито 7 пунктів пропуску; із Румунією – 203,9 км, відкрито 6 пунктів пропуску; із Республікою Польща – 32,6 км, пункти пропуску на даний час відсутні. Загалом в області є 19 пунктів переходу кордону сусідніх держав.

За видами сполучення на території області розташовані: 9 пунктів пропуску для автомобільного сполучення; 7 пунктів пропуску для залізничного сполучення; 2 пункти пропуску для пішохідного сполучення; 1 пункт пропуску для повітряного сполучення. На українсько-польському кордоні на території Закарпатської області пункти пропуску відсутні.

Польсько-український прикордонний регіон характеризується цінними природними ресурсами, різноманітним ландшафтом (наприклад, вапнякові нагір'я Люблінського воєводства або Східних Карпат), високим біорізноманіттям та добре збереженим природним середовищем, значну частину території займають заповідники та національні парки.

Розміщення на кордоні найбільших природоохоронних комплексів є перевагою для створення транскордонних природоохоронних мереж. Ці особливості регіонів є важливими ендегенними факторами, що додають вартості до його конкурентних переваг. Якість природного середовища транскордонного району є ключовим аспектом високої якості життя мешканців, а також визначає туристичну привабливість.

Закарпаття – одна з наймолодших областей України, наділена унікальними за своїм географічним розташуванням та природно-кліматичними умовами, становищем. Вона межує з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Сюди зійшлися не лише кордони чотирьох європейських країн, але й поєдналася історія європейської та східноєвропейської цивілізацій. Більше половини площі області (56,8%) займають ліси та лісовкриті площі, які складають 6,8% загальної площі по Україні. Окремі ландшафтні території області є унікальними за своїм рослинним та тваринним світом. На базі них створено 3 національні природні парки (Ужанський, Синевир, Зачарований край) та 1 біосферний заповідник (Карпатський). Основний природньо-рекреаційний і курортний потенціал області – мінеральні і термальні води. На Закарпатті налічується близько 360 джерел мінеральної води та 30 типів різних за хімічним складом та лікувальними властивостями. На території області основним бальнеологічним

ресурсом є майже всі найвідоміші мінеральні води, такі як: гідрокарбонатно-натрієві, хлоридно-гідрокарбонатні, гідрокарбонатні-сульфатні.

На території Люблінського воєводства знаходиться кам'яновугільний басейн (другий за величиною, після Сілезького, кам'яновугільний басейн Польщі), а вугільні шахти Богданки (Ленчинський повіт) вже багато років є одними із найбільш рентабельних та безпечних шахт у Польщі. Останнім часом інтенсивно добувають вугілля поблизу Стефанова (Ленчинський повіт). Територія є також перспективною на нафтогазоносність. Люблінська земля є також багата на запаси будівельної сировини, такої як вапняк, мергель, крейда, глина, будівельний і скляний пісок. Це призвело до розвитку промисловості будівельних матеріалів: виробництво цементу (Хелм, Рейовец (Хелмський повіт)); цегли та блоків (Немце в Люблінському повіті, Білгорай), бетону та залізобетону (Люблін, Любартув) та ін. Лісова та деревообробна промисловість орієнтована на переробку власних лісових ресурсів (Люблін, Білгорай та ін.), у м. Наленчув (Пулавський повіт) здійснюється виробництво мінеральних вод.

Мережа ландшафтних парків Люблінського воєводства налічує 17 парків загальною площею 241 182,0 га. Це становить понад 9% території воєводства. Ландшафтні парки у воєводстві значно відрізняються за величиною й за структурою земель, що входять до їх складу. Найбільшими ландшафтними парками у воєводстві є Скербешовський ЛП та ЛП "Яновські ліси" (площа понад 30 тис. га), а найменшими – Вжеловецький та Південнорозточанський парки (площа менше 5 тис. га). У більшості парків понад 50% площі охоплюють ліси, що засвідчує про досить високий рівень їхньої природоохоронної цінності. Проте є низка парків, де понад 50% припадає на орні угіддя (Крчоновський, Щебжешинський та Скербешовський). У Поліському ландшафтному парку майже 15% території охоплюють акваторії озер, а у Холмському – майже 10% забудовані землі.

Враховуючи значну площу прикордонних територій, яку займають землі з багатими природними ресурсами необхідно вжити спільних заходів, спрямованих на охорону природних багатств, і в першу чергу заповідних територій. Насамперед необхідно активізувати діяльність із залучення інвестицій у охорону водних ресурсів та повітря, зменшення забруднень, належне управління та утилізацію твердих і рідких відходів.

У структурі Закарпатської області та Люблінського воєводства, а також у методах управління ними і проблемах, що виникають при цьому, існує багато спільних рис, які заохочують до співпраці. Однак, українсько-польський кордон, незважаючи на лібералізацію та безвізовий режим перетину кордону, надалі становить значну перешкоду, що ускладнює розвиток транскордонної співпраці, яка може стати чинником активізації розвитку транскордонних територій.

З метою підвищення рівня потенціалу розвитку українсько-польського прикордоння необхідно максимально нівелювати негативний вплив існування кордону на розвиток території, зокрема шляхом будівництва нових пунктів пропуску та розбудови існуючих, а також удосконалення процедур перетину кордону, зокрема, шляхом запровадження спільного контролю.

Так, відкриття пункту пропуску „Лубня (Україна) – Волосате (Республіка Польща)” дало б змогу місцевим громадам Закарпатської області, перетнувши Підкарпатське воєводство, опинитись у Любліні подолавши відстань всього 310 км трохи більше, ніж за 4 год. В той час, як наразі мешканці Закарпаття змушені подорожувати до Польщі лише через пункти пропуску, розташовані у Львівській області, що збільшує довжину маршруту майже на 60 км, а тривалість очікування у чергах на автомобільних пунктах пропуску сьогодні становить кілька годин.

Інтенсифікація соціально-економічного розвитку територій по обидві сторони кордону також вимагає значного збільшення у технічну інфраструктуру, зокрема, у транспортні мережі.

2.5. Транскордонне співробітництво

Міжрегіональне співробітництво прикордонних територій України та Республіки Польща є надзвичайно важливим з огляду на комплекс обставин, пов'язаних з сучасними інтеграційними процесами і слугує практичним механізмом впровадження європейських стандартів на регіональному та місцевому рівнях.

Протягом останніх років завдяки спільній реалізації транскордонних проектів, встановленню партнерських стосунків між органами місцевого самоврядування, проведенню в Закарпатській області низки заходів за участі органів виконавчої влади, неурядових організацій та громадськості, присвячених збереженню історичної спадщини, промоції польської та української культур, транскордонні зв'язки Закарпатської області та Підкарпатського і Люблінського воєводств набули значного розвитку.

14 вересня 2018 року в рамках відзначення українсько-польських Днів добросусідства у с. Лютовиська відбулася міжнародна конференція за участі урядовців, народних депутатів, дипломатів, науковців, делегацій Закарпатської області, Підкарпатського і Люблінського воєводств. 15 вересня 2018 року на території тимчасового переходу поза пунктом пропуску в районі 127-го прикордонного знаку поблизу с. Лубня Закарпатської області відбувся українсько-польський День добросусідства та було запроваджено пішохідно-велосипедний тимчасовий перетин кордону.

Проведення даного заходу дало можливість засвідчити значний інтерес з боку туристів та громади прикордонних територій до можливості взаємного відвідування України та Польщі з метою ознайомлення з природно-ресурсним потенціалом, культурою та побутом місцевого населення.

У зв'язку з цим, задля засвідчення інтересу з боку населення та ініціювання розгляду питання відкриття нового пункту пропуску „Лубня (Україна) – Волосате (Республіка Польща)” на найвищому урядовому рівні обох держав, у період з 1 по 5 травня 2019 року та з 8 по 10 серпня 2019 року поза діючими пунктами пропуску в районі 127 прикордонного знаку відбулося запровадження пішохідно-велосипедного тимчасового перетину кордону. Протягом

вищеназваного період було здійснено в'їзд на територію України у кількості 2215 громадян та виїзд з території України у кількості 2186 громадян.

Відкриття цього пункту пропуску дало б можливість створити міжнародний замкнений туристичний маршрут, у вигляді трикутника, що лежить на перетині трьох кордонів – Польщі, України та Словаччини. Це б відкрило шлях для близько 30-40 тис. туристів з Європи щороку, дало б новий поштовх і в економічній співпраці, що у свою чергу сприяло б значному наповненню місцевих бюджетів. Попередні зустрічі з керівництвом Підкарпатського воєводства засвідчили їх повну зацікавленість і підтримку цього проекту. Однак, з метою узгодження цього питання та винесення його на міждержавний рівень є необхідність також і в підтримці з боку сусідніх регіонів – Люблінського та Малопольського воєводств.

Розбудова кордону на цій ділянці кордону також може стати важливим чинником при затвердженні і подальшій реалізації Макрорегіональної стратегії ЄС для Карпатського регіону, яка може стати потужним інструментом у розвитку прикордонних територій та залучення фінансування з фондів ЄС, створить передумови для посилення економічного співробітництва та територіальної згуртованості, враховуючи їх унікальні природні, екологічні, культурні ресурси та цінності. Вона вже отримала позитивний висновок Європейського комітету регіонів (COR-2019-03425-00-00-AC-TRA), прийнятий у Брюсселі 4 грудня 2019 року.

Карпатський регіон, що характеризується високим природно-ресурсним потенціалом і важливим геополітичним розташуванням, самобутньою історією і культурою, туристичною привабливістю, має велике значення для соціально-економічного розвитку території, на якій він розташований, а саме для Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей. Сьогодні досягнення сталого розвитку цих регіонів, прискорення економічного зростання, підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення, ефективного використання ресурсів у суспільних інтересах, збереження історико-культурної спадщини, охорона навколишнього природного середовища забезпечуються шляхом реалізації Національних (державних) та регіональних стратегій розвитку на період до 2025-2027 рр.

Усвідомлюючи важливість забезпечення сталого розвитку громад, відповідно до стратегічних цілей держави та європейського вектору геополітики України, Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька області підтримали ініціативу створення Макрорегіональної стратегії для Карпатського регіону. При цьому зауважимо, що Макрорегіональна стратегія доповнить інші ініціативи та існуючі в Україні стратегії, концепції та програми, які впроваджуються на різних управлінських рівнях і спрямовані на активізацію та економічний розвиток Карпатського регіону при збереженні цінностей навколишнього середовища; дозволить забезпечити ефективне використання специфічного ендегенного потенціалу гірських районів та реалізувати спільні

великомасштабні проекти, які стануть рушійною силою для подальшого соціально-економічного розвитку та сприяння транскордонному співробітництву.

Якщо говорити про сучасні реалії, то аналіз поточних результатів українсько-польської співпраці свідчить про наступне.

Одним із ефективних інструментів співробітництва є програма „Польська допомога задля розвитку”. Відповідно до Стратегічної Програми допомоги ЄС на період 2018-2020 роки програма Польська допомога задля розвитку зосереджується на трьох пріоритетах: належне управління, людський капітал, підприємництво та приватний сектор. Також за сприяння Польщі фінансуються стипендії для студентів з України, які навчаються в Польщі.

Польща підтримує Україну у процесі покращення функціонування державного управління та надання громадянам доступу до надійних та об'єктивних джерел інформації. Підтримка включає курси та тренінги для державних службовців та органів місцевого самоврядування, участь у роботі над стратегічними документами, допомога у підготовці до ефективної боротьби із стихійними лихами та надзвичайними ситуаціями. Польські експерти консультують українську владу щодо впровадження реформ, у тому числі реформування місцевої влади та у реформі освіти. В рамках польської допомоги, низка добровільних відділень пожежних дружин, медичних та гірських рятувальників пройшли навчання та були оснащені необхідним спорядженням.

Фінансові ресурси в рамках польської співпраці з розвитку сприяють покращенню якості професійної освіти та навчання, дають можливість внутрішньо переміщеним особам знайти джерело доходу та сприяють розвитку українського бізнесу для малих підприємств. В рамках допомоги Польщі в кількох регіонах України, розроблено центри підтримки підприємництва, стратегії регіонального розвитку та вжито заходів для залучення іноземних інвестицій.

В рамках програми Польська допомога задля розвитку, Польща пропонує громадянам України можливість навчатися в кращих польських університетах. Як результат, вони здобувають професійну освіту та додатково вивчають польську культуру та мову. Зараз українці є найбільшою групою іноземних студентів у Польщі – навчається майже 40 000 осіб. Завдяки польським стипендіальним програмам багато українських студентів навчаються безкоштовно.

Україна є найбільшим одержувачем польської допомоги з розвитку серед східних сусідів Польщі. У 2009-2018 роках на підтримку України було виділено майже 250 млн євро. Це становило понад 48% фінансових ресурсів з шести країн Східного партнерства. З часу Революції Гідності підтримка України зростає. Тільки у 2018 році вона становила 56,52 млн євро.

Про розвиток українсько-польської співпраці щодо природної та культурної спадщини можуть свідчити проекти ЄС, про які уже згадувалось вище, реалізовані у поточній програмі Польща-Білорусь-Україна 2014–2020 рр.

Загальне фінансування проєктів у цій галузі становило 23,3 млн євро, при цьому польська сторона найчастіше брала на себе роль керівника проєкту. Проєкти були зосереджені на таких питаннях:

- охорона природної спадщини;
- підтримка туристичного потенціалу (спільна історія, спільна промоція, стимул для посилення співпраці, туристичних потоків та економічного зростання);
- промоція культурної та історичної спадщини, що реалізується разом із зміцненням соціального елементу та співпраці молоді, наприклад як наш проєкт, що передбачає відновлення спільної культурної спадщини як бази для прикордонної співпраці молоді та творчих груп з Польщі і України.

Теми та кількість реалізованих проєктів у галузі культурної та природної спадщини можуть свідчити як про усвідомлення великого потенціалу, про який слід піклуватися, так і про великі фінансові потреби, пов'язані з модернізацією та утриманням пам'яток культурної спадщини, зокрема. Ця проблема особливо актуальна в Україні. Багато цінних культурних цінностей було знищено або зникло. Це також стосується польських пам'яток, які збереглися до розпаду СРСР. На жаль, більшість із них до цього часу не були захищені та відновлені. Іншою проблемою є якість, тобто коли виконуються лише поверхневі реставраційні роботи (наприклад, лише оновлення фасаду) або втрата автентичних деталей в архітектурі та пам'ятках мистецтва.

Існує кілька причин для описаної складної проблеми. Перш за все, спостерігається все ще недостатнє усвідомлення необхідності охорони спільної спадщини. Більше того, фінансове навантаження часто є бар'єром, який неможливо подолати.

Підводячи підсумок, враховуючи те, що прикордонна територія характеризується багатими ресурсами природної та культурної спадщини, у ній проживають громади, взаємопов'язані спільною історією, культурою та досвідом, наголосимо, що потрібно продовжувати спільні дії у галузі охорони історико-культурної спадщини для підтримки туристичного потенціалу українсько-польського прикордоння. Транскордонна програма „Польща – Білорусь – Україна” Європейського інструменту сусідства, в рамках якої реалізовано багато ініціатив, є важливою платформою, що сприяє цій співпраці.

Аналіз результатів реалізації цієї програми порівняно з іншими, в яких бере участь Закарпатська область наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1. Частка проєктів у сфері культури і туризму за участі організацій-партнерів із Закарпатської області, що реалізуються в рамках програм Європейського інструменту сусідства

Назва програми	Кількість проєктів у сфері культури і туризму	Грант євро	ЄС,	Грант для бенефіціарів Закарпатської області

Польща – Білорусь – Україна	9	1 863 146,73	466 204
Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна	11	8 859 950,55	3 072 281,88
Румунія – Україна	4	2 025 455,82	843 317,7
РАЗОМ	24	12 748 553,1	4 381 803,58

В той же час, наведені у Таблиці 1 дані свідчать про недостатню активність суб`єктів транскордонного співробітництва у налагодженні співпраці та реалізації спільних з польськими партнерами проєктів, оскільки попри, більшу порівняно з програмою „Румунія – Україна” кількість проєктів у цій галузі, сума залучених коштів значно менша. У цьому контексті, а також у світлі підготовки нових операційних програм на 2021-2027 роки в рамках фінансового інструменту „Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво” (NDICI) існує необхідність у більш активній роботі місцевих органів виконавчої влади та органів самоврядування Закарпатської області та Люблінського воєводства, які є безпосередніми учасниками розробки та впровадження Європейських програм сусідства в Україні, яка може полягати у наступному:

участь місцевої влади в організації та проведенні міжнародних виставкових та фестивальних заходів, семінарів, засідань за круглим столом, спрямованих на поглиблення співпраці з науково-освітніми, культурними та медичними закладами, туристичними організаціями іноземних країн з метою розвитку транскордонного співробітництва та укладення договорів про співпрацю;

організація та проведення міжнародних конференцій, тренінгів, навчань з питань транскордонного співробітництва, підготовки та впровадження проєктів із залученням міжнародної технічної допомоги, у тому числі за участі представників органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

налагодження партнерських зв'язків у рамках транскордонних проєктів і обмін досвідом щодо розроблення та реалізації грантових проєктів у країнах Європейського Союзу з метою залучення міжнародної технічної допомоги;

створення інформаційного порталу щодо залучення коштів міжнародної технічної допомоги з метою інформування виконавців (реципієнтів) проєктів про здійснення державної реєстрації проєктів із залученням міжнародної технічної допомоги, стану виконання цих проєктів, результатів проведеного моніторингу та отримання зворотного зв'язку у вигляді рекомендацій щодо вдосконалення взаємодії влади та суб`єктів транскордонного співробітництва;

забезпечення співфінансування проєктів транскордонного співробітництва, пріоритетних для розвитку області в галузі культури, туризму, охорони здоров'я, екології, розвитку інфраструктури, транспорту, попередження надзвичайних ситуацій, розбудови кордону, освіти і науки, просторового планування, у тому числі великомасштабних інфраструктурних та тих, які

впроваджуються у рамках Європейського інструменту сусідства, а також нового фінансового інструменту на 2021-2027 роки „Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво” (NDICI).

Отже, міжрегіональне та транскордонне співробітництво прикордонних територій Закарпаття та Люблінщини є надзвичайно важливим з огляду на комплекс обставин, пов'язаних із сучасними інтеграційними процесами і слугує практичним механізмом впровадження європейських стандартів на регіональному та місцевому рівнях. Враховуючи це, виникає необхідність у формуванні зв'язків і договірних відносин, що дає можливість об'єднаними зусиллями влади, громадськості та бізнесу спільно вирішувати існуючі соціально-економічні проблеми і створювати умови для сталого розвитку та підвищення рівня конкурентоспроможності прикордонних територій – учасників співпраці.

2.6. Туристичний потенціал

Можливості розвитку туризму в даному регіоні визначаються, з одного боку, попитом, тобто рівнем туристичного руху, а з іншого боку – його туристичними ресурсами та туристичною інфраструктурою, які є вихідною точкою для створення туристичних продуктів (туристичної пропозиції). Польсько-українське прикордоння має цінні туристичні переваги, воно відрізняється багатою матеріальною і нематеріальною культурною спадщиною.

Численні об'єкти, у тому числі занесені до списку Світової культурної спадщини ЮНЕСКО – Старе місто у Замості Люблінського воєводства, а також дві дерев'яні церкви в Карпатах (церква Собору святого Архангела Михаїла в с. Ужок Великоберезнянського району (1745 р.), церква Вознесіння Господнього в смт Ясіня Рахівського району (1824 р.) є істотними перевагами для розвитку туризму.

Окрім того, в аналізованій транскордонній зоні наявні великі екологічно чисті території з високими ландшафтними та природними достоїнствами. Істотним чинником для туристичної привабливості польсько-українського прикордоння є також його полікультурність, сформована протягом кількох століть спільного співіснування представників різних національностей. Зіткнення і взаємопроникнення різних національних і культурних груп принесло плоди у вигляді багатой та диференційованої культурної спадщини, відображеної як в архітектурі, так і в звичаях місцевого населення.

Столиця Люблінського воєводства – м. Люблін – місто натхнення з численними історичними пам'ятками (Старе місто, Люблінський замок, Замкова вежа – Донжон, Люблінський архікатедральний собор, Тринітарська вежа, Люблінський підземний маршрут та багато інших). Відоме для туристів також Замостя з унікальним архітектурно-урбаністичним комплексом, Старе місто якого – перлина, внесена до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, та Шлях Люблінського ренесансу. Колишнє місто Радзивілів, старого і найбагатшого литовського роду у Великому Князівстві Литовському, згодом у Речі Посполитій, а у 18-20 ст. у Російській Імперії і Пруссії – Біла Підляська, зберегло

частину колишнього замкового комплексу, в якому проживала ця родина. Сьогодні тут міститься Музей Південного Підляшшя.

Лесові яри, розташовані в західній частині Люблінського воєводства, є одним з найпривабливіших туристичних закутків країни. Тут найбільше ярів у Європі, заради яких, а ще за творчою атмосферою й унікальною архітектурою приїжджають туристи до Казімежа-Дольного, а потім переправляються поромом через Віслу до відбудованого оборонного замку Фірлеїв у Яновці. Особливий мікроклімат, курортні парки, лікувальні й реабілітаційні процедури заохочують туристів до Наленчова. У м. Пулава знаходиться палацово-парковий комплекс із костелом Успіння Пресвятої Богородиці на зразок римського Пантеону – це колишній маєток Чарторийських.

Природний заповідник Ленг на Кемпі багатий туристичними стежками: для піших для туристів, веломандрівників, тих, що подорожують верхи чи водою. Тут удосталь місць, приязних для дітей (наприклад, Чарівні сади в Тшчянках) та навіть гірськолижні центри.

Унікальною пам'яткою архітектури є маршрут у Холмських крейдяних підземеллях. Лабіринт коридорів пролягає під центральною частиною Старого міста. Це свідчить не тільки про те, що Холм „стоїть на крейді”, але і що тутешня земля під ногами – дірчаста, наче швейцарський сир. За легендою, крейдяні льохи мали приховувати цінності та скарби тутешніх міщан, а привид духа Белюха – відлякувати непроханих гостей.

Ще одною історичною пам'яткою є музей Замойських у Козлувці, в резиденції колишніх власників Замостя. Інтер'єри палацу зберегли автентичний декор кінця ХІХ - початку ХХ ст. у стилі Другого цісарства. Тут багаті колекції, зокрема інструментів, спадкові сервізи, східні килими, галерея портретів Замойських. Палац оточений парком в італійському стилі, є каретний двір, каплиця – на зразок королівської у Версалі. Цікавою для туристів є Влодава – місто з унікальним комплексом синагог, з церквою Різдва Пресвятої Богородиці, бароковим костелом св. Людвіка та монастирем Паулінів.

Полісся, яким протікає річка Буг, є стиком культур та кордонів, де переплітаються традиції православ'я, католицизму та юдаїзму, а татарський цвинтар-мізар залишився у спадок від ісламських жителів регіону. Поліський національний парк – один з наймолодших у Польщі, зберіг для нащадків цей образ давнього Полісся. Тут нерідко можна зустріти лося – символ і гордість парку. У цих місцях гніздяться понад 200 видів пернатих, серед яких журавлі та білохвості орли. Вихідними пунктами, оснащеними туристичними інформаційними центрами, є Дидактично-адміністративний центр в Уршуліні з Дидактичним садом та Дидактично-музейний центр із Осередком реабілітації тварин у Старому Залуччі. Через регіон проходить 280-кілометровий Поліський верховий маршрут, що дозволяє дослідити найцікавіші куточки Поліського національного парку, Холмського, Собіборського та Поліського ландшафтних парків, а також мальовничі фрагменти річки Буг.

Розточанський національний парк складається на 93 відсотки з лісів, схожих на карпатські. Символом парку є нащадок давніх тарпанів – польський

коники, який важить як поні – усього 400 кг. Їх розводять у племінному центрі в селищі Флоріанка, а також поблизу Звіринця. Звіринець (Звежинець) – маленьке містечко називають воротами у Розточанський парк. Управління парку міститься в палаці – колишній садибі Замойських. У костелі Св. Яна Непомуцена, який розмістився на острові посеред озера, зберігається чудодійна копія зображення Богоматері Ченстоховської, та неймовірна поліхромія Лукаша Смуглевича. Уздовж кордонів парку простягається 25-кілометровий маршрут для верхової їзди. 68 км тягнеться Шлях геотуризму центрального Розточчя, відкриваючи для мандрівників загадкові кар'єри, штольні та заповідники. Луківський повіт пропонує аж 330 км велосипедних маршрутів.

Через Люблінське воєводство проходить майже 350 км Східного велосипедного маршруту Green Velo (найдовший велосипедний шлях Польщі, який пролягає через п'ять воєводств на сході країни). У цій частині – мальовничі пейзажі з річкою Буг, святині різних конфесій, мультикультурні міста, національний парк, сліди Східного фронту Першої світової війни та стежки Св. Якова.

Zoom Nature – це великий парк відпочинку, створений при Яновській затоці для любителів природи, пригод та незвичайних вражень. Тут прекрасний піщаний пляж, прогулянкові доріжки з фонтанами, велосипедні стежки, спортивні тренажери, мотузковий парк та сучасні навчальні лабораторії, які поєднують активне пізнання світу із розвагами. Варто також помилуватися Люблінським ландшафтом з рівня води, взявши участь у байдаркових сплавах по Бугу та Вепрі.

У Люблінському воєводстві проходить багато цікавих культурних та туристичних заходів. У столиці регіону найвідоміші: Карнавал фокусників, Ягеллонський ярмарок, Люблінський джазовий фестиваль, Ніч культури, Мультикультурний Люблін та Фестиваль люблінських легенд; Штурм фортеці Замостя та Замойське театральне літо. Мальовничий Казімеж-Дольний у Замості славиться кінофестивалем „Два береги”. Крім того популярні: Літня кіноакадемія у Звіринці, Фестиваль гречки „Гречаники” в Янові-Любельському, Міжнародний конкурс повітряних куль у Наленчові.

Закарпатська область має високий природно-рекреаційний потенціал. Завдяки поєднанню гірського та рівнинного рельєфів, неповторної краси гірських листяних та хвойних лісів, які займають половину території краю, чистих джерельних потоків та швидкоплинних рік, численних цілющих джерел мінеральних вод, помірно-континентального клімату створені умови для розвитку сфери санаторно-курортного оздоровлення та туризму.

Приблизно дві третини всієї території (майже 70%) займають Карпати, що простягаються з північного заходу на південний схід, на решті території – Закарпатська низовина; найвища вершина Українських Карпат – г. Говерла. Рельєф Закарпатської області є унікальним за своїми туристичними властивостями, адже тут органічно поєднуються різні типи рельєфу: від долин до високогір'я. А різноманіття привабливих гірських комплексів створює чудові передумови для розвитку туризму та всієї туристичної індустрії в цілому.

Розвитку туризму та рекреації сприяє також залісненість території, вона становить приблизно 50% площі області. Клімат області помірно-континентальний, тут сприятливі кліматичні умови для рекреації: тепла осінь, не дуже спекотне літо та м'яка зима. Загальна тривалість теплого періоду приблизно 5-7 місяців на рік.

У Закарпатській області поступово утворюється туристично-рекреаційний комплекс з чітко окресленими сезонами – літнім (оздоровлення, відпочинок, санаторно-курортне лікування) та зимовим (гірськолижний), обидва сезони мають певні особливості забезпечення послуг. Найсприятливішим для зимового відпочинку є Полонинсько-Чорногірський масив, тут тривалість снігу складає 5-6 місяців, а товщина сніжного покриву має 10-35 см. Завдяки цьому можуть формуватись центри зимового відпочинку. Сприятливий клімат дозволяє забезпечити відпочинок протягом цілого року, оскільки сприятливі кліматичні умови для відпочинку тривають тут протягом 10-11 місяців у рік.

Закарпатська область характеризується великою кількістю рік, різноманітних струмків та потічків: 152 ріки в області довжиною близько 10 км (Піня, Ріка, Теремля, Веч, Синявка, Озерянка, Велика Уголька та інші). Більше 100 км довжини мають такі річки як Тиса, Уж, Латориця, Боржава. Найдовша річка – Тиса, у межах області має довжину 240 км, це ліва притока Дунаю. Ряд річок може експлуатуватись для різних видів водного спорту. На Закарпатті 137 природних озер, найбільше та найвідоміше з яких – Синевир. За походженням озера тут різних типів: загатні (Солоне, Синевір, Теремлянські озера), карові (Марічейка, Несамовите, Бребенескул), антропогенного походження (Солотвинські), вулканічні (Липчанське, Ворочівське, Сине).

У Закарпатській області взято на облік 468 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 180,5 тис. га, з них загальнодержавного значення – 34 об'єкти, загальною площею 155,5 тис. га, місцевого значення – 434 об'єкти, загальною площею 24,9 тис. га. Відношення територій ПЗФ до загальної площі Закарпатської області становить 14,15%. Загалом у Закарпатті наявні чотири великі заповідні об'єкти: Карпатський біосферний заповідник, Національний природний парк „Синевир”, Національний природний парк „Ужанський” та національний природний парк „Зачарований край”. Вищезгадані території мають великі можливості для розвитку багатьох видів туризму, зокрема, екотуризму, сільського туризму, пішохідного, кінного, екстремального, велосипедного, дельтапланеризму.

Бальнеологічні ресурси Закарпаття – це різноманітні мінеральні та термальні води. Область займає перше місце в Україні за якістю та кількістю лікувальних джерел. На території Закарпатської області виявлено понад 700 водопроявів мінеральних вод та розсолів у складі 67 основних родовищ мінеральних та термальних вод, значна частина яких використовується як із лікувально-рекреаційною, так і з промисловою метою. В області зосереджені основні родовища вуглекислих гідрокарбонатних та натрієвих вод. За газовим складом більша частина мінеральних вод Закарпатської області – вуглекислі

(75,0%), азотні та азотнометанові води (18,0%), сульфідні (7,0%). Найбільш відомі такі бальнеологічні курорти як Поляна, Солочин, Шаян, Кваси.

Велику частину області охоплюють Українські Карпати, де збереглися унікальні ділянки пралісів, найбільші за площею у Європі. Задля подальшого збереження та охорони Карпатських пралісів, 1968 року постановою уряду був утворений Карпатський біосферний заповідник. Унікальні екосистеми цього заповідника відносяться до найбільш цінних на планеті і належать до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО з 1993 року.

В Тячівському районі Закарпаття існують чудові умови для розвитку спелеологічного туризму. На скелях бескидів розташовані входи до карстових печер. Значна кількість тектонічних тріщин у вапнякових блоках, випадіння великої кількості опадів (до 1600 мм. на рік) посприяли розвитку та формуванню 28 печер і численних підземних ходів. Тячівські печери давно відомі місцевому населенню, але належній охороні та вивченню цих унікальних природних об'єктів не приділялось потрібної уваги. В наслідок цього, на сьогодні значна кількість печер завалені і не мають можливості дослідити їх до кінця. Окрім того, особливістю Тячівського району є соляний карст. Він має тісний зв'язок з Солотвинським родовищем кам'яної солі, яке знаходиться в долині ріки Тиса. Освоєння соляних родовищ тут розпочалось ще у XVIII ст. Але невміле закладання неглибоких соляних шахт сприяло широкому розвитку антропогенного соляного карсту в стелях шахт та їх обваленню. Це призводило до утворення кастового провалля, затоплення штолень і виникнення унікальних карстових озер.

Мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів Закарпатської області нараховує 511 об'єктів, у тому числі 23 – оздоровчих, 126 – рекреаційних, 362 – туристичних. В області одночасно можна розмістити близько 26000 осіб. В Закарпатській області нараховується 56 діючих гірськолижних витягів, у тому числі бугельних – 40, крісельних – 8, якірних – 3, елеваторного типу – 2, мультиліфти – 3, а також ратраків – 26, пунктів прокату – 38. Крім цього, понад 500 сільських садиб області готові надавати послуги з розміщення, харчування та організації дозвілля.

Основними напрямками розвитку туристичної галузі Закарпатської області є бальнеологічний, гірськолижний, сільський, пішохідний туризм. В регіоні нараховується 511 оздоровчих, рекреаційних та туристичних закладів. Крім цього, послуги з розміщення, харчування та організації дозвілля готові надавати понад 460 сільських садиб, власники яких об'єднуються у спілки та асоціації, що дає можливість активніше розвивати сільський туризм. З метою якісного інформування туристів та гостей щодо наявних туристичних можливостей, на території області функціонує 24 туристично-інформаційні центри. Впродовж 2018-2019 років продовжувалась робота з покращення туристичної інфраструктури області: промарковано 4 туристичні маршрути на території Ужанського національного природного парку загальною протяжністю 18,3 км та частину Закарпатського Туристичного Шляху на території Міжгірського, Тячівського та Рахівського районів протяжністю 80,0 км. З метою збереження

місцевих туристичних ресурсів, у тому числі унікальних бальнеологічних, наявність яких підтвердили фахові інституції та установи, що проводили дослідження якості мінеральних вод у с. Шаян Хустського району та с. Поляна Свалявського району, обговорюється питання щодо оголошення зазначених природних територій курортними.

Для розвитку туризму, в першу чергу, пізнавального, особливе значення мають історико-культурні та архітектурні пам'ятки. У Закарпатській області, яка сама по собі невелика за площею, сконцентрована велика кількість історико-культурних та архітектурних пам'яток. В області чудово збереглась місцева культура, народні звичаї та обряди, автентичний фольклор, унікальні художні промисли, що також впливає на туристичний попит і виступає вагомим рекреаційним ресурсом. На обліку в області знаходяться понад 700 історико-культурних пам'яток, в тому числі більше 100 архітектурних пам'яток. Архітектурні пам'ятки області осягають період в понад тисячоліття і репрезентують всі основні стилі, що виділяють в європейській архітектурі.

В області розташовані 13 середньовічних замків, вони чудово збереглися, а такі замки як Чинадіївський, Ужгородський, Мукачівський взагалі у відмінному стані та дають змогу проводити екскурсії. Всі інші замки знаходяться в гіршому стані, але при правильному управлінні, також можуть бути задіяні у туристично-екскурсійній діяльності. Всі замки Закарпатської області можна розбити на дві групи:

замки, що відповідали за нагляд, а також збір данини зі своїх підвладних територій (Невицький, Мукачівський, Квасівський замки);

замки, що відповідали за охорону підвладної території (Середнянський, Королевський, Чинадіївський, Ужгородський, Виноградівський замки).

Всі замки Закарпаття, збудовані на височинах: одиноких пагорбах посеред рівнини чи на височинах, виключення становлять Середнянський та Чинадіївський замки.

Закарпатська область багата також на пам'ятки дерев'яної архітектури XVII-XIX ст. На території області збереглися 118 унікальних дерев'яних храмів, що були збудовані протягом останніх п'яти століть. В межах Закарпаття дослідники виділяють три типи дерев'яних церков: бойківські, лемківські та гуцульські. У Закарпатській області в останні роки значно розвинувся зелений (сільський, екологічний) туризм. Відвідувачі області пізнають унікальну культуру краю, цікавинки історії, а головне – знайомляться з мальовничою природою краю та займаються активним відпочинком: збирають гриби, лікарські рослини та ягоди, займаються риболовлю чи полюванням. Туризм в закарпатських селах дає можливість жителям індустріальних міст також познайомитись з народними ремеслами: вишивка, гончарство, різьба по дереву, лозоплетіння, ткацтво та ін. Прикладами є "Кузня Гамора", що знаходиться у с. Лисичево – це музей ковальської справи; або музей лісосплаву, розташований у Міжгірському районі на р. Озерянка. Власники садиб зеленого туризму створюють і пропонують для своїх відвідувачів цікаві програми відпочинку та проведення дозвілля.

Одними із найпопулярніших маршрутів є „Замки Закарпаття”, „Палаці Закарпаття”, „Дерев’яні храми Закарпаття”, „Древні кам’яні храми Закарпаття”, „Монастирі Закарпаття”, „Стежками опришків”, „Карпатська Україна”.

У 2019 році було розроблено нові туристичні тури: „Скаут-тур для представників кіноіндустрії”, „Відкрий Закарпаття. Земля наближена до неба”, еногастрономічний тур „Винний тур Боржавською вузькоколійкою”, „Місцями Першої світової війни”, „Гуцульська бриндзя”. До речі „Гуцульська овеча бриндзя” – це перше українське географічне зазначення, яке відповідає всім європейським вимогам до реєстрації і має право на визнання в ЄС. Заявку на реєстрацію географічного зазначення було подано громадською спілкою “Асоціація виробників традиційних карпатських високогірних сирів” 19 грудня 2018 року. “Гуцульська овеча бриндзя” виготовляється на високогірних пасовищах (полонинах) з овечого молока відповідно до традицій, які беруть свій початок ще з XV століття. Зона виробництва охоплює Закарпатську, Івано-Франківську області та частину Чернівецької.

Розподіл туристичних об’єктів у відповідних країнах – Україні та Польщі, як правило, нерівномірний. Це насамперед залежить від місця розташування туристичних визначних пам’яток та від попиту на них. Дослідження закладів розміщення туристів та динаміку наведено у Таблиці 2.

Таблиця 2. Заклади розміщення туристів у Люблінському воєводстві та Закарпатській області

Регіон	Заклади розміщення туристів					Місця розміщення (у тис.)				
	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
ПОЛЬЩА	9,885	10,02	10,50	10,68 ₁	11,07 ₆	694.0	710.3	749.2	774.0	798.7
Люблінське воєводство	363	369	422	445	472	20.8	21.8	24.6	26.0	26.6
УКРАЇНА	4,572	4,341	4,256	4,115	1,591	406.0	402.7	375.6	359.0	.
Закарпатська область	355	311	376	374	54	17.9	16.9	15.9	15.3	3,7

Джерело: дані Центрального статистичного управління (Польща), Державної служби статистики України.

Для того, щоб оцінити напрямки та розвиток туристичного розміщення в зоні підтримки, слід вивчити тенденції змін розміщення в аналізованому періоді. У Польщі більшість субрегіонів, розташованих у транскордонному районі, відзначаються позитивними змінами, що перевищують середні показники по країні. Це означає, що туристичні об’єкти постійно розвиваються.

Таблиця 3. Основні показники роботи колективних засобів розміщування у Закарпатській області у 2018–2019 роках

	2018	2019
Колективні засоби розміщування, од.	54	59
у тому числі		
готелі та аналогічні засоби розміщування (готелі, мотелі)	42	49
засоби розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання (хостели, будинки відпочинку, пансіонати відпочинку, бази відпочинку, туристські бази, гірські притулки)	10	9
кемпінги та стоянки для житлових автофургонів і причепів	–	–
інші засоби розміщування (гуртожитки для приїжджих, інші місця для тимчасового розміщування)	2	1
Наявність у колективних засобах розміщування спеціально обладнаних номерів (кімнат) для осіб з інвалідністю		
так	14	19
ні	40	40
Кількість днів роботи колективних засобів розміщування	15644	16859
Місткість і номерний фонд колективних засобів розміщування		
кількість місць	3748	4672
кількість номерів	1430	1749
Кількість осіб, що перебували у закладах, усього	114619	102410
з них іноземці	10021	6097
Кількість ночівель, од.	241179	227996
з них іноземці	20622	10748

Примітка. У цій та наступних таблицях – за даними юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб.

За підсумками I півріччя 2019 року туристичне розміщення у Закарпатській області налічувало 4,672 тис. місць, що становить 1,26% усіх ліжок в Україні (370,6 місць у колективних засобах розміщування України). Серед закладів розміщення туристів готельні заклади були найчисленнішою групою (готелі, мотелі, пансіонати та інші подібні) займають найбільшу частку у засобах

розміщення і становлять 83% від загальної кількості по Закарпатській області. У порівнянні з 2018 роком кількість місць для ночівлі зросла на 16%.

Таблиця 4. База розміщення туристів у Люблінському воєводстві у 2016 – 2019 роках

Назва	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Всього об'єктів	422	445	472	478
у т.ч. цілорічні	268	290	313	318
Кількість місць для ночівлі, тис.	24,6	26,0	26,6	28,0
у т.ч. цілорічні	16,4	17,7	18,5	19,3
Кількість ночівель, тис.	916,5	1026,9	1079,3	1146,1
в тому числі іноземних туристів, тис.	120,8	129,5	126,4	129,9
Проживання забезпечено, тис.	1971,7	2149,4	2296,7	2381,0
в тому числі іноземних туристів, тис.	188,5	211,2	215,8	220,6
Зайнятість місць для ночівлі, у%	31,0	31,7	31,8	31,8

Примітка. Відповідно до 31 VII. в Кількість людей, які розпочали своє перебування, тобто були зареєстровані в закладі за певний місяць, зараховуються лише один раз

На кінець липня 2019 року туристичне розміщення у Люблінському воєводстві налічувало 28,0 тис. місць, що становить 3,4% усіх ліжок у Польщі. Понад 19,3 тис місць розміщення у воєводстві (69,2% від загальної кількості) займали цілорічні місця. У порівнянні з 2018 роком кількість спальних місць зросла на 5,2%, а кількість цілорічних місць на 4,3%.

У 2019 році в закладах розміщення туристів Люблінського воєводства на 10 тисяч населення в середньому було 132 ліжка. Серед закладів розміщення туристів готельні заклади були найчисленнішою групою (готелі, мотелі, пансіонати та інші подібні), частка яких становила 40,2%, гостьові номери (18,0%), центри відпочинку (7,5%) та агротуризм (зелений туризм) (6,3%). Ці об'єкти домінували також у структурі пропонованих місць для розміщення (готелі 33,8%, курорти 12,0%).

Таблиця 5. Середній темп зміни кількості закладів розміщення туристів у 2014–2018 роках у Люблінському воєводстві та Закарпатській області

Регіон	Заклади розміщення туристів
	Середній темп змін [%]
ПОЛЬЩА	2.9%
Люблінське воєводство	6.9%
УКРАЇНА	-17.9%
Закарпатська область	-19.4%

Джерело: дані Центрального статистичного управління (Польща), Державної служби статистики України

У польській частині досліджуваної території ступінь використання помешкання, виміряний кількістю ночей, проведених в аналізованій зоні щодо всієї країни, становить у середньому лише 8%. Це свідчить про недостатнє повноцінне використання туристичного потенціалу району, оскільки, як зазначено вище, ця частина Польщі має 13% загальної бази проживання в країні. У цьому відношенні ситуація набагато краща в Україні, де рівень використання житла по всій країні збігається з часткою закладів розміщення та становить 27%. У 2014–2018 рр. у польській частині транскордонного району спостерігається постійне збільшення кількості ночівель та приплив туристів.

В Україні переломним став 2018 рік. Кількість внутрішніх туристів вперше за останні 5 років скоротилася. Натомість, безпрецедентно зросла кількість туристів, громадян України, які виїжджали за кордон, досягнувши історичного максимуму з 2000 року. Це зумовлено, в першу чергу, запровадженням безвізового режиму з Європейським Союзом, а також загальним покращенням соціально-економічного стану в державі.

Аналіз структури туризму надає цінну інформацію. Як правило, переважна більшість туризму на досліджуваній території генерується жителями певної країни. У Польщі іноземні туристи складають 16% від усіх.

Натомість основні показники роботи колективних засобів розміщування у Закарпатській області у 2018–2019 роках свідчать про наступне: у 2018 році у 54 закладах розміщення загальна кількість ночівель осіб, що перебували у цих закладах, становить 241179, з яких іноземців – 20622, тобто 8,5%; у 2019 році у 59 закладах розміщення загальна кількість ночівель осіб, що перебували у цих закладах, становить 227996, з яких іноземців – 10748, тобто тільки 4,7%.

Що стосується напрямків іноземного в'їзного туризму, країни демонструють певну подібність. Росія – одна з найпопулярніших країн, з якої туристи приїжджають до Польщі та України. Це третя за чисельністю група в Україні та четверта в Польщі. Крім того, туристи з транскордонної зони часто відвідують один одного.

Однак можна спостерігати суттєві відмінності щодо в'їзного туризму. Польща значною мірою спрямовує свою туристичну пропозицію до Західної та Південної Європи. Як результат, основними цільовими ринками є Німеччина,

Великобританія, Італія, Франція та Іспанія. Часто громадяни США отримують туристичні послуги в Польщі. В'їзний туризм в Україні як нам відомо зосереджений на країнах Центральної та Східної Європи (Угорщина, Румунія, Словаччина).

Розподіл іноземців, що перебували у Закарпатській області у 2018 році за країнами, з яких вони прибули, наступний: найбільше з Угорщини – 1487 осіб, Словаччини – 1079, Німеччини – 930, Чехії – 844, США – 725. Туристи з Польщі займають 6 місце – 712 осіб.

В економічному плані туризм є важливою галуззю, яка може суттєво вплинути на динаміку економічного розвитку країни. Це, як правило, проявляється в покращенні якості життя місцевої громади шляхом створення нових робочих місць, зменшенні безробіття, стимулюванні інвестицій та надходжень до бюджету. Завдяки туризму можна економічно використовувати природні та культурні конкурентні переваги певних територій.

Важливість туризму в економіці певної країни можна виміряти вкладом туризму у ВВП. У всьому світі цей сектор розглядається як пріоритетний. У 2018 році за значенням туризм був третім у структурі світової економіки, приносячи 10,4% світового ВВП. У сфері підтримки туризм меншу роль відіграє в Польщі – 4,5%, і трохи більшу в Україні – 5,4%.

При цьому у Польщі туристичні об'єкти є найбільш розпорошеними і використовуються не повністю, таким чином у Польщі туризм найменше сприяє ВВП. Тому тут вкрай важливо активізувати туристичну діяльність у регіонах.

Загальноукраїнські тенденції кореляційно відображаються на стані рекреаційно-туристичної сфери Закарпатської області. Володіючи унікальними природними та історико-архітектурними ресурсами, область не до кінця реалізовує свій потенціал з низки причин, а саме:

- важка доступність області для комунікації з рештою України за допомогою різних видів транспорту (залізничного, авіаційного);
- конкуренція сусідніх областей та країн; недостатній розвиток автодорожньої інфраструктури; периферійне положення в Україні;
- недостатнє позиціонування та брендинг Закарпаття як туристичного напрямку в Україні і за кордоном.

2.7. Культурний потенціал

Досліджувані нами регіони мають багату культурну спадщину. Східний кордон Польщі важливий з точки зору соціальних та етнічних питань, оскільки він відокремлює райони, заселені історично та культурно близьким населенням.

Сучасна форма кордонів пов'язана з пам'яттю про драматичні події Другої світової війни та її наслідки. Ось чому надзвичайно важливо продовжувати поглиблювати співпрацю прикордонних територій, щоб підтримувати та культивувати спільні позитивні традиції. Діяльність у галузі співпраці також важлива з точки зору національних меншин, які проживають у цій місцевості.

Люблінське воєводство, будучи територією співіснування та переплітання різних культур і релігій та місце важливих історичних подій, займає важливе місце в культурі Польщі та Європи.

На території Люблінського воєводства знаходиться багато історичних об'єктів, як скажімо: замки, палаци, двори та святині. Серед найбільш цінних можна згадати, Каплицю Святої Трійці в Люблінському замку та Монастир ОО. Домініканців у Любліні, резиденція Замойських в Козлувці чи старе місто в Замості, яке внесено до списку Світової культурної спадщини ЮНЕСКО. Досить популярними серед туристів, що відвідують Люблінське воєводство, є, скажімо: Казімеж-Дольни над Віслою - місце фольклорних фестивалів, Пулави - колишнє помістя роду Чарторийських, Наленчув - відомий своїми курортними умовами та надзвичайно багатий природній регіон Розточчя.

Відповідно до даних Національного інституту спадщини на території Люблінського воєводства знаходиться 3531 нерухомий об'єкт, занесений до Реєстру пам'яток культури¹. З цієї точки зору Люблінщина займає 9-е місце серед воєводств Польщі. Найцінніший об'єкт, розташований на території воєводства – це урбаністичний комплекс Старого міста у Замості, занесений до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що включає ратушу, яка є однією з найпрекрасніших у Польщі будівель у стилі пізнього ренесансу, костел-колегіату, палац Замойських, численні кам'яниці зі склепінчастими галереями, а також фортифікаційні споруди. У так званий президентський список пам'яток культури, що визнані пам'ятками історії Польської держави, окрім вже названого урбаністичного комплексу Замості, внесений Казімеж-Дольний разом з прилеглою місцевістю, палацово-парковий комплекс родини Замойських у селі Козлувка, а також історичний архітектурно-урбаністичний комплекс Любліна. Він, окрім іншого, включає Старе місто, що сформувалося в часи середньовіччя, королівський замок XIV ст., перебудований у першій половині XIX ст., з романською оборонною вежею (донжоном) XIII ст., Готичну каплицю Святої трійці, покриту унікальними фресками в русько-візантійському стилі, а також численні кам'яниці й костели в стилі характерного для міста і регіону т. зв. люблінського ренесансу, бароковий кафедральний собор, а також комплекс базиліки домініканського монастиря. Крім того, три з розташованих в Любліні об'єктів (костел Св. Станіслава разом із домініканським монастирем, каплиця Святої трійці й пам'ятник Люблінській унії занесені у список об'єктів Європейської спадщини як символ європейських ідей об'єднання, наднаціональної спадщини, демократії і толерантності, а також діалогу культур сходу і заходу. Крім того, на Люблінщині знаходиться багато замків (у тому числі руїни замків), палаців і маєтків (у т.ч. в Яновці, Казімежу-Дольному, Пулавах, Наленчові, Коцькау, Рейовці, Крилові, Крупі, Любартові, Радзині-Підляському), сакральних об'єктів (римо-католицьких, православних і протестантських), а також унікальних маломістечкових урбаністичних комплексів. На території Люблінського воєводства розташовані також два курорти (Наленчув і Краснобруд) та численні зони, які є ідеальним місцем для

відпочинку й туризму, розташовані в основному на Розточчі і на Ленчинсько-Влодавському поозер'ї.

Люблін радує своєю семивіковою історією, яку розповідають музеї, пам'ятники, традиційні легенди, приховані на вулицях, алеях та стінах кам'яниць. Почати вивчення міста варто з прогулянки по Старому місту та дослідження історичного багатства, полікультурного коріння, а також все ще живих традицій ягеллонського періоду та єврейської діаспори. Це також місце, де Польсько-Литовський Союз, внесений до списку ЮНЕСКО, був укладений як спадщина п'яти націй (поляків, литовців, латишів, білорусів та українців). Особливо ця подія не дуже відома серед молоді з Польщі та України, і її варто розповідати та просувати.

Найбільш знаковими туристичними локаціями Любліна є наступні:

Люблінський замок, розташований біля місця злиття Бистшиці та Чеховки, на пагорбі, оточеному затоками, щоб було важко піднятися. Через природні цінності тут, ймовірно, у VI столітті було створено ранньосередньовічне оборонне поселення. У першій половині тут був зведений готичний замок XIV століття Казимиром Великим. У 1569 р. в стінах замку збирався і дискутував Сейм та був підписаний акт польсько-литовської унії – Люблінська унія. У XVII-XVIII столітті в результаті воєн, замок був остаточно зруйнований. Від колишнього замкового комплексу залишилась лише романська вежа XIII століття, яка називалась фортецею, готична каплиця Святої Трійці та фрагмент готичної вежі, відомої як єврейська.

У 1824-1826 роках за ініціативою С. Стазіча та за проектом С. Штомпфа на пагорбі було зведено нову будівлю в англійському неоготичному стилі, призначену для кримінальної в'язниці Королівства Конгресу. 128 років замок служив в'язницею. У 1831-1915 роках тут була царська в'язниця, в основному для учасників боротьби за незалежність – Січневих повстанців 1863 року. У період 1918-1939 рр. поряд із в'язнями-злочинцями тут відбували покарання члени комуністичного руху, які діяли проти польської держави.

Друга світова війна та окупація були періодом функціонування нацистської в'язниці, через яку пройшло понад 40 000 людей, переважно учасників руху опору. Значна частина в'язнів загинула під час страт та таборів смерті. 22 липня 1944 року перед виїздом з Любліна нацисти вбили 300 в'язнів замку.

Архікатедральний собор святих Івана Хрестителя та Івана Богослова – головний храм Любліна. Інша назва – Церква святих Іоанна Хрестителя та Іоанна Євангеліста була побудована в 1586-1604 роках для ордену єзуїтів, який прибув у Люблін на той час. Проектантом церкви був один з ченців – Ян Марія Бернадоні. Собор частково був побудований за зразком римських канонів для єзуїтських храмів – церкви святого імені Ісуса. У XVIII столітті Юзеф Мейер прикрасив інтер'єр храму чудовими картинами, що зображували сцени з Святого Писання. Храм єзуїтів став собором у 1805 році, після створення Люблінської єпархії. Після руйнувань, спричинених Другою світовою війною, собор відбудували, і ми можемо милуватися ним у такому вигляді дотепер. У

пресвітерії є вівтар XVII століття з чорної ліванської груші, у даний час в оригінальному чорному дереві, із золотими скульптурами святих. У пресвітері є також дві картини в стилі бароко – «Таємна вечеря» та «Іродове свято». У бічних каплицях, крім фресок, ми можемо побачити фігури святих, зокрема Ігнація Лойоли, та картини. У боковому вівтарі біля лівого нефа – картина Плакучої Божої Матері. 3 липня 1949 року на цій картині були помічені сльози крові, які були зібрані і розміщені в один з каменів у короні Марії.

Також варто відвідати Акустичну Ризницю, побудовану в 1752-1754 роках. Він використовує ефект свідомого вибору форми кривизни склепіння, де голоси, що відбиваються з одного кута, переходять в інший. Після зруйнування каплиці у Другій світовій війні її точно відтворили з її акустичними властивостями. В даний час цінні колекції літургійних предметів експонуються в Акустичній Ризниці та в сусідній скарбниці. В обох кімнатах є ілюзіоністські фрески Мейера, що зображують торжество віри над ересями та вершника Апокаліпсису.

У соборі є багато речей, переданих йому в XIX столітті з церкви Св. Михайла. Окрім Хреста Трибуналу, є також купель XIV століття, епітафійні таблички, у тому числі, Себастіана Клоновича або монстранції (різновида дароносиці).

Синагоги Любліна є ще одними цікавими дестинаціями для туристів. Євреї в Любліні жили віддавна та у великій кількості, а місто називали «Єрусалим Польського королівства». Громади славилися своєю релігійністю та збереженням традицій. Так, у 1939 році в Любліні офіційно діяли одинадцять синагог, і більшість із них знаходилися на Підзамчу – давньому місці проживання єврейської громади. Відомою особою, яку згадують до сьогодні є Єгуда Мейр Шапіро, був видатним польським хасидським рабином і рошешивою, також відомим як Люблінський рав. Відомий тим, що він просував навчальну програму Даф Йомі в 1923 році та створив Люблін Єшіву Чачмі в 1930 році.

Друга світова знищила усі люблінські офіційні, а тим більше приватні синагоги. Разом із ними зникли численні релігійні тексти та архіви. На сьогодні діє лише маленька синагога у Єшивас Хахмей Люблін колишній талмудичній школі, а тепер готелі. Крім цього, у будинку на вулиці Любартовська, 10 знаходиться вціліла синагога Chewra Nosim, де сьогодні розмішено дім пам'яті.

Культурна спадщина Закарпаття є невід'ємною частиною українського та світового культурного надбання. На території Закарпатської області знаходиться 1837 пам'яток культурної спадщини, з них: 506 – археології, 524 – історії, 93 – монументального мистецтва, 489 – архітектури та містобудування, 41 – садово-паркового мистецтва, 175 – ландшафтних, 9 – науки і техніки, в тому числі серед них 177 національного значення. До Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО включено дві дерев'яні церкви Закарпаття.

На території області знайдено багато археологічних об'єктів: печера Молочний камінь (Тячівський р-н), с. Рокосово (Хустський р-н), Малокопанське городище і Королівська стоянка (Виноградівський р-н) та ін. Останні два є одними з найбагатших та найцінніших надбань археології Європи. Великий

залізоплавильний центр Закарпаття (III – I ст. до нашої ери), другий у Європі за кількістю та значенням знахідок, відкрито в Дякові й Новому Клиновому.

Найбільш визначними об'єктами культурно-історичної спадщини є замки – цінні архітектурні споруди, свідки оборонної будівельної техніки середньовіччя. Крім виконання оборонної функції, замки були також адміністративними і культурними осередками. В їх інтер'єрах збереглися цікаві архітектурні деталі, фрески, внутрішнє начиння, оздоблення, герби їх володарів тощо. Такі замки, як Ужгородський, Мукачівський „Паланок”, Чинадіївський є пам'ятками, що збереглися й активно використовуються. Руїни Невицького, Хустського, Виноградівського, Королівського замків теж стали улюбленими маршрутами для численних жителів та гостей області.

Однак, попри свою унікальність, археологічні пам'ятки також зіткнулися з проблемою збереження свого культурно-історичного фонду. Зокрема, селище Королево для Закарпатської області має неабияке значення та вартість. За умови приведення пам'ятки до належного стану, стоянка може стати перспективним туристичним об'єктом: миловидний краєвид на долину річки Тиси, незвичайність пам'ятки й археологічних знахідок, близькість до Королівського замку – все це викликає неабиякий інтерес у туристів.

Перлиною пам'яток архітектури є дерев'яні церкви Закарпаття. Історико-архітектурні пам'ятники дерев'яного мистецтва є важливими туристично-екскурсійними об'єктами. Насамперед це стосується Миколаївської церкви (1428) в с. Середньому Водяному, Струківської церкви (1824) у селищі Ясіня, Успенської церкви (1750) у с. Діловому. Справжня гордість закарпатців – триверхі лемківські й бойківські церкви, які збереглися для нащадків як найдавніший спосіб українського храмобудування. Закарпатська Гуцульщина представлена п'ятизрубними церквами. Збереглися також у цьому краї й дерев'яні церкви, збудовані в готичному та бароковому стилі, що засвідчує зв'язок із заходом. Усі ці перлини дерев'яного зодчества – не просто свідчення високої культури наших предків, а й наше обличчя перед світом, цінні пам'ятки нашої присутності в історії. На території Закарпаття збережено 118 дерев'яних церков, збудованих упродовж останніх п'яти століть, зокрема, св. Василя Великого с. Лікіцари Перечинського р-ну; св. Михайла с. Ужок Великоберезнянського р-ну; Покрови Пр. Богородиці с. Кострино Великоберезнянського р-ну; св. Духа с. Гуклиний Воловецького р-ну; Св. Архангела Михайла с. Крайниково Хустського р-ну; Успенська церква с. Новоселиця Виноградівського р-ну та ін.

На сьогодні у краї діє понад 30 монастирів, найбільш відомі і стародавні: Мукачівський (жіночий, православний) – м. Мукачево (XIV ст.), Імстичівський (чоловічий, греко-католицький) – с. Імстичево Іршавського р-ну (1687), Угольський (жіночий, православний) – с. Угля Тячівського р-ну (X ст.), Драгівський (жіночий, православний) – с. Драгово Хустського р-ну (XIII ст.), Малоберезнянський (чоловічий, греко-католицький) – с. Малий Березний Великоберезнянського р-ну (1742) та ін.

Великою популярністю у туристів користуються музеї Закарпаття. Закарпатський обласний краєзнавчий музей працює з 1945 р. Його зібрання нараховують близько 110 тисяч експонатів, які ознайомлюють з багатомістовою історією та культурою краю. Експозиції, залежно від тематики, об'єднані в окремі фонди, колекції, відділи. Серед найцінніших зібрань музею – етнографічні фонди, в яких лише народних вишивок налічується понад 2 тис.; одна з найбільших в Україні колекція бронзових виробів – 3 тис. предметів, більшість з яких датується XIII – XII ст. до н. е.; нумізматична колекція; колекція вогнепальної зброї з XIV до поч. XX ст.; старовинні манускрипти та ін.

Закарпатський музей народної архітектури та побуту – самобутній ансамбль української національної спадщини, що складається з архітектурних перлин старовинного закарпатського села і зразків найдавніших та найпоширеніших видів народного ужиткового мистецтва. Це один із перших в Україні музеїв просто неба, відкритий для відвідувачів у червні 1970 р. Із заходу на схід розташовані взірці житла і садиб закарпатців низовинних районів – долинян, а на пагорбі – горян: бойків та гуцулів, а також житлові споруди угорського і румунського населення. У музеї під відкритим небом розміщені сім садиб, шість житлових будівель, церква, дзвіниця, школа, кузня, млин, ступасукновальня, корчма. Загалом, у музеї зберігається понад 14 тис. експонатів

Закарпатський обласний художній музей належить до числа найважливіших осередків культури краю. Його було створено в 1945 р., а з 1979 р. музейна колекція переміщається в історичний центр міста і займає будову колишнього жупанату – пам'ятника архітектури 1809 р., що є яскравим взірцем класицизму. У ньому зберігається найповніша на теренах України колекція угорського мистецтва XVIII – поч. XX ст., що пояснюється спільністю історичної долі Угорщини і Закарпаття.

Затисянський краєзнавчий музей відкритий для відвідувачів у 70-х рр. XX ст. в староугорській будівлі (1895). Експонати музею знайомлять відвідувачів з історією, життям та звичаями угорсько-мовного населення Закарпаття. На території музейного двору під відкритим небом розміщені хата вчителя, садиба бідняка, будинок середняка, греко-католицька церква – все це відображає життя та типовий побут жителів Затисянщини початку 20-х рр. минулого століття. Діюча кузня – унікальний пам'ятник ковальського ремесла, оригінальність якого в тому, що для приведення в дію важких ковальських молотів під час виготовлення залізних виробів для сільського господарства використовується сила падаючої води з річки Лисичанки. Саме за таким принципом працювали тут ковалі й раніше. Кузня побудована на початку XIX ст. і працювала практично без перерви аж до часів радянської колективізації. Зараз існує як музей.

Музей вишивки і стародавнього одягу розташований у центрі селища Буштино Тячівського району в приміщенні магазину „Художній салон”. У ньому зібрана колекція стародавнього чоловічого і жіночого одягу, вишивок і предметів побуту, що пов'язані з ткацтвом і вишиванням. Всі експонати зібрані по селах Тереслянської долини.

Музей історії солекопалень знайомить зі способами видобування солі на теренах нашого краю в різні часи й історичні епохи. Розміщений неподалік від Солотвинського солерудника, який є одним з найбільших у Європі (запаси солі тут становлять 300 млн. тонн, товщина шару промислової розробки – 300 м).

Музей ткацтва – дивовижний за своїм внутрішнім змістом і цікавий за історією створення. Діє при загальноосвітній школі в с. Великі Береги Берегівського району. Виник і функціонує завдяки ініціативі директора школи та її учнів. Усі музейні експонати – старовинні речі, дбайливо збережені батьками школярів. Серед них – чудова колекція старовинної вишивки на домотканому полотні, вік якої понад 130 років. А ще – ціла полиця найрізноманітніших прасок, якими користувалися закарпатські господині, багато глиняних глечиків, різних за формою та призначенням, інші речі домашнього вжитку.

Мукачівський історичний музей розташований у Мукачівському замку „Паланок”, одному з небагатьох, що вціліли до наших днів. Замок є цінною пам'яткою історії та військової архітектури XIV – XVII ст. Історію замку й Закарпаття в деталях відтворюють експозиції історії, етнографії, природи та старожитностей. У 12-ти залах експонуються твори живопису, в тому числі старовинні ікони. До уваги відвідувачів – кілька меморіальних кімнат, колекція писанок Закарпаття. Село Грушово Тячівського р-ну знамените як один із центрів культури та духовності, в якому колись було започатковано книгодрукарство в Україні (цей факт довели історики); із Грушівського монастиря поширювалася справа, заснована Кирилом і Мефодієм. Всі експонати збиралися протягом багатьох років, а їхньої кількості вистачило б, мабуть, на десятки виставкових зал. Деякі з них – унікальні та могли б стати прикрасою будь-якого столичного музею.

Найвидатнішими пам'ятками культури Закарпаття вважаються Ужгородський замок, розташований на вершині Замкової гори над містом, – один з найдавніших в Україні, має вже більш як тисячу років; храм святого Юрія – перша ужгородська церква, що згадується писемними джерелами ще в 1248 р.; кафедральний греко-католицький собор і колишня резиденція мукачівських єпископів, які вже давно перетворилися на візитну картку міста над Ужем; мукачівський замок Паланок – визначний історико-архітектурний, військово-фортифікаційний та історичний пам'ятник Закарпаття XIV – XVIII ст.; Мисливський замок – палац графів Шенборнів; мукачівський Свято-Миколаївський жіночий монастир, який бере свій початок у XI ст. від нащадків великого князя Ярослава Мудрого, тобто від його дочки Анастасії і її чоловіка угорського короля Андрія I; Закарпатський музей народної архітектури та побуту під відкритим небом, в якому ніби завмерло минуле краю; Грушово як центр першодрукарства краю та Грушівський монастир; музей історії солекопалень, стара солекопальня епохи Римської імперії (I – II ст.) в Солотвині та ін. Проте більшість середньовічних замків та фортець Закарпаття сьогодні знаходяться у руїнах. Стан багатьох з них – критичний. Пам'ятки не охороняються, а відсутність ремонтно-реставраційних робіт прискорює їхнє подальше руйнування. Стан їхньої збереженості низький і дуже низький. Як

правило, такі пам'ятки практично не підлягають реконструкції та відбудові. Це зумовлює низький рівень туристичної привабливості багатьох оборонних пам'яток середньовіччя в регіоні. Тому їх усіх неможливо перетворити на музеї.

Дуже важливим фактором для розвитку туризму в регіоні мають об'єкти обслуговування туризму. В аналізованій транскордонній зоні – Закарпатській області знаходиться багато установ культури: 5 професійних театрів: 4 обласні та 1 муніципальний; 2 – академічні хори: Заслужений академічний Закарпатський народний хор та Академічний камерний хор „Кантус”; 1 – обласна філармонія (в якій працює 5 професійних музичних колективів); 1 – обласний організаційно-методичний центр культури; 3 – обласні музеї, у т.ч. 3 – філіали обласного художнього музею - меморіальні будинки-музеї А. Коцки і Ф. Манайла та народний музей літератури Закарпаття, 2 – вищі навчальні заклади: Ужгородський музичний коледж імені Дезидерія Задора та Ужгородський інститут культури і мистецтв, а також – 3 – районні і 2 – міські музеї, 269 – громадських музеїв, 457 – установ клубного типу, 474 – бібліотек та 65 – мистецьких шкіл.

Завдяки багатшаровому характеру культурної спадщини, а також цінним природним ресурсам аналізованих регіонів, польсько-українська транскордонна зона має порівняно високий потенціал у галузі туризму. Різноманітність архітектурних об'єктів, що включають урбаністичні комплекси старовинних міст, а також численні замки і палаци, сакральні об'єкти багатьох релігій, визначають унікальний характер пограниччя в європейському масштабі, створюють сприятливі умови для розвитку екскурсійного туризму. Окрім того, прикордонне розташування багатьох найцінніших туристичних об'єктів дає можливість розвивати спільні ініціативи в галузі транскордонного туризму. Однак серйозним обмеженням для цього є перешкоди в граничному русі, що включають відсутність відповідного транспортного сполучення, пунктів пропуску на державному кордоні.

Для збереження спільної полікультурної спадщини досліджувані території прикордоння організовують численні культурні заходи, такі як Фестиваль трьох культур у Володаві, що поєднує традиції й релігію єврейської, православної та католицької культур, „Ягеллонський ярмарок” у Любліні, участь у якому беруть щороку 250-300 експонентів з Польщі, України та Білорусі, „Європейські дні добросусідства” на перетині кордону у районі населених пунктів Лубня (Україна) та Волосате (Польща), які супроводжуються конференціями, виставками та концертами з обох сторін кордону. З метою популяризації народної творчості національних меншин проводяться свята національних культур та етносів.

Отже, позитивним фактором можна вважати значну кількість історико-культурних пам'яток в обох регіонах, їх різноманітність і цінність для збереження історичної пам'яті наших предків, для розвитку туризму, значення якого в житті Люблінщини і Закарпаття важко переоцінити. Проте дуже проблемною залишається сфера охорони і використання артефактів нашого минулого, до яких передовсім увійшли середньовічні замки та унікальні

пам'ятки сакральної дерев'яної архітектури. Зрозуміло, що завдання надзвичайно об'ємне і складне, але повернути втрачене вже буде неможливо.

Підводячи підсумок, враховуючи те, що прикордонна територія характеризується багатими ресурсами природної та культурної спадщини, у ній проживають громади, взаємопов'язані спільною історією, культурою та досвідом, наголосимо, що потрібно продовжувати спільні дії у галузі охорони історико-культурної спадщини для підтримки туристичного потенціалу українсько-польського прикордоння.

2.8. SWOT-аналіз транскордонного регіону

Виходячи з умов міжрегіонального співробітництва Закарпатської області та Люблінського воєводства впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники, частина з яких сприяє співпраці, а інша – ускладнює. Внутрішні чинники, що сприяють співробітництву, можна ототожнити із „сильними” сторонами, а негативні впливи – із „слабкими” сторонами. При цьому, вплив зовнішнього середовища проявляється через „можливості” і „загрози”.

На підставі аналізу умов міжрегіонального співробітництва, згрупованих під кутом зору потенційних сфер співпраці, здійснено оцінку рівня розвитку транскордонного регіону, за допомогою ідентифікації його сильних та слабких сторін, а також можливостей і ризиків (Таблиця 6). Встановлено наступне:

- сильні сторони виникають з природничих, соціальних, економічних та культурних обумовлень транскордонного регіону, в тому числі явищ та процесів важливих для його розвитку, які потрібно продовжити та зміцнити в результаті реалізації Стратегії,
- слабкі сторони вказують на явища та процеси обумовлені внутрішньою ситуацією транскордонного регіону, які становлять обмеження для розвитку, та які, в результаті реалізації Стратегії мають бути скорочені або ліквідовані,
- розвиток становлять такі чинники, які з огляду на обумовлення та потенційні можливості розвитку можуть формуватися та зміцнюватися за рахунок прийнятого публічного втручання в рамках Стратегії, першочерговим завданням якої має бути розширення сильних та обмеження слабких сторін розвитку транскордонного регіону,
- ризики для розвитку це чинники, які можуть становити потенційні бар'єри для розвитку, обмежити чи унеможливити досягнення очікуваного рівня розвитку транскордонних регіонів та котрі мали б виключатися в ході реалізації Стратегії.

Здійснення стратегічної оцінки дає можливість ідентифікувати пріоритети стратегічних дій, які визначають предметний обсяг Стратегії, є взаємопов'язаними і в результаті акумулювання створюють потужний стимул для розвитку культурного туризму на транскордонній території. Зокрема, це: економічне співробітництво, у розумінні створення зовнішньому капіталу умов для інвестицій на прикордонній території; природне середовище та ресурси;

культура, туризм і рекреація; транспортна та прикордонна інфраструктура (дороги, пункти пропуску); наука і освіта.

Транскордонне співробітництво, яке базується на охороні та шанобливому ставленні до природних і культурних цінностей, що можуть використовуватись для розвитку туризму, є відносно поширеним і розвивається успішно в країнах Західної Європи. Транскордонний регіон Закарпатської області та Люблінського воєводства володіють потенціалом і в цій сфері, та він використовується ще незначною мірою.

Таблиця 6. SWOT-аналіз для транскордонного регіону Закарпатської області та Люблінського воєводства

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
<ul style="list-style-type: none"> ➤ багатий природньо-ресурсний потенціал і порівняно низький рівень його деградації, ➤ добре збережена полікультурна спадщина, ➤ відсутність істотних мовних бар'єрів, ➤ порівняно високий рівень освіти населення, ➤ добре розвинена база вищої освіти, ➤ висока доступність науково-дослідних центрів, ➤ створення стимулів для інвесторів, ➤ відкритість фірм, установ і людей до міжнародної кооперації та транскордонного співробітництва 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ низький рівень суспільно-економічного розвитку, ➤ застаріла економічна структура, ➤ незначне використання природного та культурного потенціалу для розвитку туризму (невелика кількість вагомих транскордонних туристичних продуктів), ➤ низький рівень розвитку автодорожньої інфраструктури, зокрема, в прикордонній зоні, ➤ низький рівень розвитку залізничної інфраструктури, зокрема, в прикордонній зоні, ➤ відсутність прикордонних пропускних пунктів з Польщею для пішоходів і туристів на території Закарпатської області ➤ недіючий аеропорт в Ужгороді
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
<ul style="list-style-type: none"> ➤ підвищення ролі Європейської політики сусідства щодо Східної Європи, ➤ транзитне положення між Західною і Східною Європою, на перетинах транс'європейських автомобільних і залізничних шляхів, ➤ можливість підвищення зовнішньої транспортної доступності завдяки 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ скасування безвізового режиму для в'їзду громадян України на територію країн Шенгенської угоди, ➤ підвищення транзитного значення конкурентоспроможних транспортних шляхів, зокрема, на півдні Польщі (А 4) і Європи,

<p>кращому використанню повітряної інфраструктури,</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ підвищення якості та мобільності трудових ресурсів, ➤ підвищення зацікавленості у транскордонному партнерстві, ➤ зростання активності і ролі неурядових організацій у міжнародних відносинах, у тому числі транскордонних. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ дивергенція рівнів економічного розвитку в масштабі Європи і окремих країн, ➤ значна інституційна віддаленість державного управління, пов'язана з відмінностями у державному устрої й різними політичними моделями держави, ➤ несприятливі демографічні тенденції (депопуляція, старіння суспільства), ➤ злочинність, пов'язана з функціонуванням зовнішнього кордону ЄС.
---	--

Джерело: власне опрацювання

Стратегічний SWOT-аналіз для сфери: Природне середовище, культура та туризм наведені у Таблиці 7.

Таблиця 7. SWOT-аналіз для сфери: Природне середовище, культура та туризм

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
<ul style="list-style-type: none"> ➤ природні ресурси і невисокий рівень їх деградації, ➤ розташування найбільш цінних фізіографічних областей (Карпатський макрорегіон), яке сприяє інтеграції у транскордонному масштабі, ➤ подібність природного середовища (наявність практично ідентичних флори і фауни), а також форм охорони навколишнього середовища, які охоплюють споріднені регіони, ➤ культурний потенціал, який базується на полікультурній спадщині, ➤ транскордонне розташування об'єктів культури, ➤ велика кількість пам'яток матеріальної культурної спадщини, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ небезпечні природні фактори (повені, зсуви, ерозія ґрунту), ➤ недостатній рівень моніторингу стану навколишнього середовища, ➤ відсутність транскордонної координації служб антикризового управління при виникненні природних і антропогенних надзвичайних ситуацій, ➤ недостатньо розвинута і слабо диверсифікована туристична інфраструктура, ➤ відсутність спільних транскордонних туристичних продуктів, ➤ ускладнений доступ до потенційних туристичних продуктів, ➤ відсутність прикордонних пропускних пунктів для туристів,

<ul style="list-style-type: none"> ➤ велика кількість місць історичного значення та привабливих з туристичної точки зору, ➤ існуюча мережа закладів поширення культури (бібліотеки, галереї, мистецькі заклади тощо), ➤ значний потенціал аматорського мистецького руху, ➤ відсутність значних мовних бар'єрів, ➤ дружнє ставлення до туристів (гостинність) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ низький рівень доступності туристичної інформації (невелика кількість туристичних видань, у тому числі електронних, невелика кількість пунктів туристичної інформації та невідповідне їх розміщення), ➤ недостатній рівень реклами туристичних послуг та культурних пропозицій, ➤ відсутність визначення спільного туристичного продукту, який міг би бути основою для спільних пропозицій на ринках третіх країн, ➤ недостатня кількість об'єктів туристичної інфраструктури відповідного стандарту ➤ незадовільний стан пам'яток історії та міських комплексів
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
<ul style="list-style-type: none"> ➤ унікальні у масштабах Європи природні та культурні ресурси, ➤ розвиток системи моніторингу навколишнього середовища, ➤ координація служб антикризового управління в умовах активізації природних і антропогенних небезпечних факторів, ➤ зміцнення громадських транскордонних зв'язків, а також місцевої та регіональної культури через співпрацю шкіл, ➤ розвиток транскордонних туристичних продуктів (регіональних, місцевих), що відповідають різним формам туризму, ➤ створення геопарків, ➤ розширення територіальної сфери дії угоди про малий прикордонний рух, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ нагромадження натуральних і антропогенних факторів, небезпечних для навколишнього середовища, ➤ транскордонні переміщення забруднень навколишнього середовища, ➤ конкуренція з боку інших туристичних територій, ➤ домінування ділової мети поїздок над туристичною, ➤ введення візового режиму з країнами ЄС у зв'язку з несприятливою епідеміологічною ситуацією, ➤ нівелювання регіональної та місцевої культури, ➤ нестача фінансових ресурсів на діяльність та підтримку заходів у сфері культури, ➤ недостатні інвестиції на відновлювально - ремонтні роботи на об'єктах пам'яток культури?

<ul style="list-style-type: none"> ➤ створення мережі закладів в галузі культури, ➤ залучення національних меншин до підтримки культурної спадщини, ➤ модернізація туристичного сектору, ➤ реалізація транскордонної стратегії підтримки і популяризації культурного туризму та збереження культурно-історичної спадщини, ➤ створення польсько-українського агентства розвитку туризму із розташуванням в Ужгороді та Любліні, ➤ створення ефективної системи обміну туристичною інформацією, ➤ розвиток агро- та екотуризму, а також різних форм активного туризму. ➤ ефективне використання мережі санаторно-оздоровчих закладів 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ недостатні фінансові засоби на підтримку культури та мов національних меншин
--	--

Джерело: власне опрацювання

На підставі SWOT- аналізу сформульовано наступну стратегічну ціль: зміцнення природного-культурного потенціалу та його застосування з метою розвитку туризму.

Результатом дій, прийнятих для її досягнення має бути: підвищення туристичної привабливості транскордонного регіону у національному та європейському вимірі при збереженні його біологічної різноманітності та привабливості культурної спадщини.

Враховуючи те, що основним завданням Стратегії є окреслення основних напрямків, за якими повинен розвиватись транскордонний регіон, особливо важлива роль відводиться органам управління, першочерговим завданням яких є безпосереднє впровадження завдань і заходів Стратегії та контроль за її реалізацією. З цією метою проведено SWOT - аналіз для сфери: Управлінська діяльність та співробітництво між адміністративними органами, наведений у Таблиці 8.

Таблиця 8. SWOT - аналіз для сфери: Управлінська діяльність та співробітництво між адміністративними органами

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
<ul style="list-style-type: none"> ➤ усталені існуючі традиції співробітництва, відносно добрі формальні і неформальні контакти різного рівня, ➤ різноманітні форми існуючого дво- і багатостороннього співробітництва (домовленості, єврорегіональні структури, міжнародні двосторонні органами), ➤ висококваліфіковані кадри, особливо в галузях, пов'язаних з регіональним розвитком (досвід у пошуку та використанні коштів іноземних фондів) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ юридично - адміністративні відмінності: з української – поки що сильні позиції президентської влади на місця, з польської сторони децентралізована структура базується на органах влади місцевого самоврядування, ➤ слабка координація між органами влади, що призводить до дублювання або взаємного виключення ініціатив, ➤ недостатній рівень обміну досвідом та інформацією, особливо між органами виконавчої влади та органами самоврядування, ➤ слабка співпраця між регіональними органами влади та самоврядування при реалізації заходів зі спільним партнером, ➤ недостатньо визначені сфери компетенції адміністрацій різного рівня, внаслідок чого виникають проблеми та неузгодженість дій під час реалізації заходів, ➤ відсутність узгодженого переліку перспективних пунктів пропуску, відкриттям яких були б зацікавлені обидві сторони
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
<ul style="list-style-type: none"> ➤ проведення на постійній основі засідань українсько-польської Міжурядової Координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва та Комісій у її складі, ➤ створення системи тематичних робочих груп і зустрічей з конкретних питань, як форми 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ недостатнє залучення центральної влади у підтримку ініціатив, прийнятих на нижчих рівнях адміністрації в рамках реалізації пріоритетів зовнішньої політики, ➤ невідповідність пріоритетів у програмних документах, які підготовлені місцевою владою обох регіонів,

<p>координації і консолідації зусиль для досягнення спільних цілей,</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ створення спільних шаблонів міжнародних документів для суб'єктів різного рівня з метою уникнення проблем при формулювання і наступній їх реалізації, ➤ розроблення програми обміну досвідом між місцевими органами влади Закарпатської області і польською стороною щодо участі у процесі набуття членства в ЄС, ➤ підвищення якості контактів шляхом налагодження співробітництва у питаннях запровадження європейських стандартів в адмініструванні регіонів, ➤ співробітництво при пошуку джерел фінансування спільних заходів у різних галузях, ➤ застосування у співпраці з Люблінським воєводством окремого досвіду і прикладів, напрацьованих із словацькою, угорською та румунською стороною, ➤ реалізація спільних проєктів в рамках програми прикордонного співробітництва „Польща – Білорусь – Україна” 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ проблеми адаптації вже підписаних документів до спільного взірця та загальних перспектив, ➤ відсутність достатніх фінансових коштів на розбудову інфраструктури пунктів пропуску
---	---

Джерело: власне опрацювання

Аналіз динаміки розвитку туризму досліджуваної території дає підставу виокремити сильні та слабкі сторони, що характеризують туристичну діяльність:

- 1) вигідність геополітичного розташування, транскордонні зв'язки;
- 2) перетин міжнародних транспортних шляхів (автомобільних, залізничних, повітряних);
- 3) різноманітність природних ресурсів, які упродовж року забезпечують розвиток різних видів туризму;
- 4) зосередження значної кількості історико-архітектурних і культурних об'єктів на досліджуваній території;
- 5) організація та проведення різнопланових фестивалів та заходів;

Зважаючи на слабкі та сильні сторони розвитку туризму в Закарпатській області та Люблінському воєводстві пріоритетними у регіональній політиці повинні стати питання, пов'язані з раціональним використанням природно-ресурсного та туристичного потенціалу території; рекламно-інформаційним та маркетинговим забезпеченням туристично-рекреаційної сфери; покращенням кадрового забезпечення у туристичній діяльності; удосконаленням інфраструктури та формуванням привабливого інвестиційного клімату для розвитку туризму і рекреації на досліджуваній території.

Туристичний потенціал аналізованого макрорегіону є великим і має значні можливості щодо забезпечення туристичного руху на польсько - українському прикордонні у більших обсягах, ніж наявний на сьогодні. Причини неповного використання можливостей розвитку транскордонного регіону в галузі туризму, незважаючи на безліч позитивних змін у цій області, протягом багатьох років залишаються такі самі - недостатня туристична популярність, недостатній маркетинг туризму, відсутність привабливих туристичних продуктів та їх просування.

Разом з тим, є суттєві відмінності у сфері культурного туризму між Люблінським воєводством та Закарпатською областю. У першу чергу це проблеми розвитку рекреаційних дестинацій на території Закарпатської області, якими є значне (іноді надмірне) туристичне навантаження на об'єкти; слабкий контроль за масовими туристичними потоками; бурхлива розбудова інфраструктури для обслуговування відвідувачів поблизу природних атракцій; недостатнє слабе інформаційно-освітнє забезпечення, низька якість туристичної інфраструктури, у тому числі готельної бази, а також фінансові бар'єри у створенні привабливих туристичних продуктів. Водночас попри своє розташування на стику кордонів Закарпаття характеризується периферійністю географічного положення і низькою транспортною доступністю.

Таким чином, з метою поліпшення становища у сфері культурного туризму слід намагатись розвивати й поліпшувати якість туристичної бази, підвищувати транспортну доступність, створення привабливих туристичних продуктів, а також вдосконалення їх просування в окремих країнах і за кордоном, замість того, щоб ґрунтуватися лише на природних і культурних цінностях окремих регіонів.

За результатами аналізу транскордонного співробітництва, туристичного і культурного потенціалу Закарпатської області та Люблінського воєводства сформовано наступні висновки та пропозиції:

- Важливим елементом суспільно-економічного потенціалу аналізованої транскордонної зони є вищі навчальні заклади. Особливу роль у цій галузі відіграють два найбільші центри вищої освіти - Ужгород та Люблін, що мають вищі навчальні заклади різного профілю, у тому числі з аспірантурою. Однак, інституційне співробітництво вищих навчальних закладів Люблінського воєводства та Закарпатської області не розвивається.

- Польсько-українське прикордоння має привабливі туристичні переваги, відрізняється багатою матеріальною і нематеріальною культурною спадщиною. Численні об'єкти, у тому числі занесені в список об'єктів Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО, є цінним фактором для розвитку туризму. Крім того, в аналізованій транскордонній зоні є великі екологічно чисті території. Істотним чинником, що є визначальним для туристичної привабливості польсько-українського прикордоння – це також його полікультурність, сформована протягом кількох століть спільного співіснування представників різних національностей.
- Туристичний рух на польсько-українському прикордонні Закарпатської області неспіврозмірний з його туристичним потенціалом. Причини такого становища – це, передусім, відсутність пункту перетину кордону між Україною та Польщею на суміжній території Закарпатської області та Підкарпатського воєводства, периферійне розташування, низька транспортна доступність, не діючий міжнародний аеропорт у м.Ужгород, а також фінансові бар'єри для створення привабливих туристичних продуктів, недостатня туристична популярність та маркетинг туризму, відсутність привабливих туристичних продуктів та їх підтримки, низька якість туристичної інфраструктури, у тому числі готельної бази.
- Транскордонна програма „Польща-Білорусь-Україна”, в рамках якої реалізовано багато ініціатив, є важливою платформою, що сприяє українсько-польській співпраці в галузі культури і туризму.

З метою поглиблення міжнародного і транскордонного співробітництва щодо підтримки і популяризації культурного туризму та збереження історико-культурного надбання обом регіонам необхідно наступне:

1. Впровадження кластерної моделі розвитку туризму шляхом налагодження взаємозв'язків між компаніями та інституціями, що географічно зосереджені у транскордонному регіоні області Саболч-Сатмар-Берег Угорщини, Кошицького і Пряшівського самоврядних країв Словаччини, повітів Сату - Марє і Марамуреш Румунії, Підкарпатського і Люблінського воєводства Республіки Польща, спеціалізуються в різних галузях, однак пов'язані спільними технологіями та навичками і взаємодоповнюють одна одну, об'єднуючись для реалізації спільних проектів чи виготовлення спільних туристичних продуктів.

2. Сприяння налагодженню культурного діалогу з сусідніми країнами – членами ЄС, промоція міжкультурної та полікультурної діяльності шляхом активізації співпраці між музеями, мистецькими і культурними закладами, що призведе до зростання інтересу до культурно-історичної спадщини прикордонних територій та розвитку міжкультурних контактів.

3. Здійснення заходів із збереження та реставрації пам'яток монументального і сакрального мистецтва, у тому числі шляхом проведення 3D сканування об'єктів, створення в рамках туристичних маршрутів промоційних 3D турів, поліграфічної промоційної продукції тощо, що сприятиме поширенню інформації щодо культурно-туристичного потенціалу області на транскордонній території.

4. Підвищення туристичної привабливості транскордонного регіону у національному та європейському вимірі при збереженні його біологічної різноманітності та привабливості культурної спадщини.

5. Розширення транскордонного партнерства з Республікою Польща в рамках нової Макрорегіональної стратегії ЄС для Карпатського регіону з метою реалізації спільних туристичних і культурних проєктів, що у свою чергу сприятиме подальшому соціально-економічному розвитку області.

6. Опрацювання питання щодо створення європейського об'єднання територіального співробітництва в межах Закарпатської області, Підкарпатського та Люблінського воєводства Республіки Польща за прикладом функціонування ЄОТС „Тиса” з метою реалізації спільних проєктів із залученням коштів з фондів ЄС, що дозволить перейти на якісно новий рівень щодо масштабів реалізації проєктів, фінансового забезпечення заходів з розвитку транскордонного співробітництва, туризму, збереження історико-культурної спадщини та ін.

7. Залучення широкого кола представників туристичної індустрії до участі у Днях добросусідства на кордоні з країнами – членами ЄС з метою промоції культурного і туристично-рекреаційного потенціалу області та формування взаємозв'язків і мереж співробітництва між підприємствами, організаціями й установами.

8. Створення транскордонних туристичних продуктів, підтримка транскордонних культурних заходів, музичних, фольклорних, мистецьких, проєктів за участі культурних товариств та організацій прикордонних областей з метою популяризації національного продукту як сучасного європейського мистецького явища та широкого залучення іноземних туристів до відвідування в рамках туристичних маршрутів культурно-природної спадщини у прикордонних районах.

9. Сприяння здійсненню заходів щодо відкриття українсько-польського пункту пропуску для пішоходів та велосипедистів „Лубня-Волосате” з метою активізації транскордонного культурного та оздоровчого туризму в цілях покращення доступності територій щодо використання природньо-ресурсного потенціалу та вивчення історико-культурної спадщини України та Республіки Польща.

10. Створення системи інформування туристів щодо умов перетину кордону, митні правила іноземних держав, митний кордон яких вони перетинають у межах реалізації транскордонного туристичного туру, з метою запобігання непорозумінням та недопущення порушень митних правил через недостатню поінформованість, що сприятиме регулюванню транскордонних туристичних потоків, забезпеченню інформування громадян, що подорожують про митні правила та умови перетину кордону (особливо в умовах поширення пандемії COVID-19) туристичними організаціями, що розробляють та реалізують такі транскордонні тури, митними та прикордонними органами, а також дирекціями транскордонних природно-заповідних установ (національних парків, заповідників тощо, території яких межують з державним кордоном).

11. Розв'язання питання щодо першочерговості робіт з метою відновлення та підтримання в належному стані історичних пам'яток із залученням різних джерел фінансування, можливо, шляхом передачі пам'яток в користування з чітко визначеними умовами та режимами використання, створення на їх базі туристично-готельних комплексів.

12. Реалізація міжнародних проектів, програм та міжнародний обмін досвідом провідних фахівців в галузі туризму та рекреації, у тому числі співфінансування проектів міжнародної технічної допомоги.

3. СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ СТРАТЕГІЇ

Головна мета Стратегії

Беручи до уваги передумови виникнення Стратегії транскордонного співробітництва Люблінського воєводства та Закарпатської області на 2020-2025 роки, аналіз потенціалів транскордонного співробітництва, SWOT-аналіз, ідентифікацію сфер стратегічних дій та висновок польських і українських експертів, сформульовано головну мету Стратегії, якою є:

підвищення соціально-економічної конкурентоспроможності транскордонної території на європейському, національному, регіональному та місцевому рівні, шляхом ефективного використання ендегенних потенціалів та пом'якшення обмежень, які виникають з факту функціонування зовнішнього кордону ЄС. Для реалізації цієї необхідно використання специфічних інституційно-політичних, соціально-економічних та територіальних умов, які характеризують регіон двох країн та стан двосторонніх відносин.

Пріоритети:

Стратегічна мета повинна бути досягнута шляхом реалізації наступних пріоритетів:

1. Охорона багатокультурної спадщини, вдосконалення людських ресурсів та забезпечення соціальної стабілізації, як елементів гармонійного розвитку регіонів.

2. Зміцнення економічних зв'язків шляхом більшої відкритості та доступності економічного простору, а також розвитку інституційних форм підтримки бізнесу та розширення напрямів кооперації.

3. Раціональне управління територіями з метою реалізації соціально-економічних цілей з одночасним зміцненням природних цінностей та характеристик територій.

Напрями діяльності

Стратегічна мета і пріоритети її досягнення будуть реалізовуватись за допомогою цілеспрямованих заходів державної влади та органів самоврядування двох країн.

Напрями такої співпраці, серед них – конкретні завдання, наступні:

- *Підтримка культури та охорона культурної спадщини*
- сприяння збереженню традицій обох регіонів, надаючи особливої уваги їх багатокультурному характеру;
- сприяння організації транскордонних культурних заходів;

- активізація співпраці між культурними закладами;
- популяризація культурної спадщини сусідів;
- використання потенціалу та досвіду національних менших у заходах щодо популяризації культур обох народів;
- підтримка заходів із збереження культурної ідентичності, які реалізуються національними меншинами – українською в Республіці Польща та польською в Україні;
- підтримка співробітництва між телевізійними, радіо та прес-центрами; співпраця і взаємні консультації в галузі охорони пам'яток культурної спадщини;
- співробітництво в галузі відновлення пам'яток;
- прагнення до створення спільних музейних експозицій та сприяння відкриттю музеїв;
- запобігання контрабанді культурних цінностей;
- визначення місць та об'єктів національної пам'яті, опрацювання їх списків; цвинтарів та військових поховань, у тому числі старовинних цвинтарів;
- підтримка заходів щодо поширення та відкриття пам'ятних знаків;
- створення транскордонних туристичних культурних продуктів;
- транскордонні дії заради захисту світової культурної спадщини;
  - *розвиток туризму, рекреації*
- створення ефективної системи обміну інформацією про можливості Закарпатської області та Люблінського воєводства;
- підготовка та реалізація спільних механізмів розвитку туризму та рекреації, зокрема, шляхом використання цієї Стратегії для формування концепції розвитку туризму і співробітництва у цій галузі;
- створення та постійне оновлення системи взаємної реклами обох регіонів, а також створення спільного туристичного продукту;
- співробітництво в процесі модернізації туристичного сектора в регіонах;
- підтримка розвитку туризму осіб із обмеженими фізичними можливостями
- підтримка розвитку молодіжного туризму (школярів, студентів);
- підтримка співробітництва між місцевими та регіональними туристичними організаціями;
- розбудова та модернізація відпочинкової бази (готелі, пансіонати, кемпінги).

В той ж час, пріоритетом в українсько-польському співробітництві повинно бути раціональне управління територією, яке сприяє реалізації соціально-економічних цілей та покращенню наявних природних ресурсів і умов територій. Цей пріоритет буде реалізовано у такому напрямку:

- *раціональне використання природних та культурних ресурсів для потреб туризму і рекреації, а також розбудова і модернізація існуючого туристичного потенціалу регіонів*
- підтримка заходів, метою яких є створення туристичних шляхів в місцях історичного та культурного значення для регіонів;

- розбудова туристичної мереж інфраструктури (велосипедні, водні, кінні та піші маршрути);
- розбудова та модернізація інфраструктури, яка доповнює відпочинкову базу;
- ефективне використання існуючої мережі санаторно-оздоровчих центрів;
- взаємна реклама оздоровчо-санаторної бази;
- усунення бар'єрів для розвитку туризму серед осіб із обмеженими фізичними можливостями;
- підтримка розвитку центрів зеленого, екотуризму, а також різних форм активного туризму;
- забезпечення розвитку регіонів на основі врахування збалансованості природних, природно-ресурсних, історичних, соціокультурних чинників розвитку обох регіонів;
- запровадження до 2030 року моделі сталого природокористування з урахуванням національних цінностей, традицій і досвіду;
- забезпечення захисту та збереження наявних об'єктів всесвітньої культурної і природної спадщини.

Транскордонний регіон має істотні й унікальні природні та культурні цінності, та все таки не вистачає спільних заходів для захисту і координації дій при ліквідації загроз. Туристична інфраструктура є мало розвинутою, відсутні привабливі та різноманітні туристичні продукти, а більша частина туристичних об'єктів недостатньо доступні.

У такій ситуації, для досягнення закладеної мети та результату транскордонного співробітництва в галузі попередження надзвичайних ситуацій, цей пріоритет також необхідно реалізувати у таких напрямках:

- налагодження транскордонної співпраці служб управління надзвичайними ситуаціями;
- активізація співпраці з метою створення та координації дій щодо функціонування транскордонних природоохоронних територій;
- створення транскордонних мереж співпраці між установами та організаціями, які працюють у сфері охорони природного середовища, культури та туризму.

Виконання означених дій відбуватиметься через рекомендовані проекти, перелік яких наведений у Додатку.

Реалізація Стратегії дасть змогу отримати наступні очікувані результати:

підвищити конкурентоспроможність національного та регіональних туристичних продуктів;

підвищити якість життя населення шляхом забезпечення економічного зростання, екологічної безпеки, консолідації суспільства, надання доступу до послуг у сфері туризму та курортів;

створити нові робочі місця, розширити можливості населення щодо працевлаштування та самозайнятості;

створити сучасну туристичну інформаційну інфраструктуру, а також забезпечити поширення інформації про туристичні ресурси регіонів у світовому інформаційному просторі;

залучити додаткове фінансування в сферу, розвиток туристичної інфраструктури, встановлення співпраці в рамках Карпатського Єврорегіону;

створити транскордонний туристичний кластер, активізувати діяльність туристичних підприємств та збільшити рівень використання потужностей закладів розміщення у транскордонному регіоні за рахунок створення комплексного туристичного продукту;

активізувати та пришвидшити темпи розвитку туристично-рекреаційної галузі Карпатського регіону при збереженні цінностей навколишнього середовища і культурного надбання;

сприйняття громадськістю міжрегіональної співпраці в рамках єврорегіонів, як ефективного засобу розвитку прикордонних територій, розроблення і впровадження спільних проєктів у сфері розвитку туризму і рекреації, збереження історико-культурної спадщини, покращення туристичної інфраструктури, ефективного використання природно-ресурсного і туристичного потенціалу;

забезпечити спільне використання учасниками ринку туристичних послуг прикордонних регіонів наявного туристично-рекреаційного потенціалу з метою отримання синергетичних ефектів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС;

зміцнити добросусідські відносини, забезпечити збільшення валютних надходжень до бюджету, створення нових робочих місць, що, у свою чергу, сприятиме суттєвому зміцненню регіональної економічної безпеки.

4. МОНІТОРИНГ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ

Моніторинг та реалізація Стратегії відбувається за участі залучених до її реалізації місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування Закарпатської області та Люблінського воєводства.

Стан реалізації Стратегії підлягає систематичному аналізу та, при потребі, – актуалізації її тексту.

Перелік рекомендованих проектів для впровадження з метою промоції культури та збереження культурно-історичної спадщини у Закарпатській області та Люблінському воєводстві

- Створення інтернет-порталу про транскордонне співробітництво з пропозицією зацікавлених суб'єктів
- Створення консультаційно-навчальної мережі транскордонного співробітництва на базі існуючих культурних та освітніх установ
- Розвиток мережі інформаційно-культурних центрів
- Зміцнення розвитку польсько-українського співробітництва заради збереження захисту культурної спадщини
- Створення інтерактивної карти туристичних маршрутів (пішохідних, велосипедних, автомобільних, водних та для верхової їзди)
- Опрацювання і впровадження твіннінгу «Люблін-Ужгород – міста нових викликів та можливостей».
- Співпраця між освітньо-науковими закладами з метою підготовки фахівців, які працюють у сфері реставрації об'єктів культурної спадщини (дерево, камінь, кераміка) з метою відтворення і збереження культурної спадщини.
- Створення тривимірних комп'ютерних моделей пам'яток архітектури регіонів.
- Інституціональне зміцнення національних парків та збереження культурно-історичної, архітектурної спадщини на їх території
- Покращення екологічної ситуації та розроблення програми транскордонної співпраці служб управління надзвичайними ситуаціями з метою попередження стихійних явищ, які призводять до руйнування існуючих об'єктів історико-архітектурної спадщини
- Розроблення і реалізація у 2021-2025 роках спільних проектів за участі Закарпатської області та організацій Люблінського воєводства в рамках Польської допомоги розвитку.